

"Montes Mariani" Kajetana Vičića

Nikolić, Agneza

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:641094>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-07**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za klasičnu filologiju

MONTES MARIANI KAJETANA VIČIĆA

Diplomski rad

Studentica: Agneza Nikolić

Mentorica: dr. sc. Irena Bratičević

Zagreb, srpanj 2024.

Posebno hvala dragoj mentorici Ireni na iznimnom trudu i vodstvu pri izradi ovoga rada, na velikom razumijevanju te ljubavi prema latinskom koju je poticala kako u nastajanju rada, tako i tijekom čitavog studija.

Zahvaljujem svim profesorima na Odsjeku za klasičnu filologiju za predan rad, usmjeravanje i vrijeme koje su posvetili prenošenju svog bogatog znanja tijekom svih ovih godina.

Hvala mojoj obitelji i prijateljima na strpljenju i podršci, suprugu koji mi je u svemu bio mir i oslonac, sinu kao najvećoj radosti te na poseban način majci koja me naučila da nikada ne odustanem.

Hvala i onima kojih više nema, a čiju žrtvu neću zaboraviti.

I ponajviše hvala Onomu koji sve povezuje i upravlja, bez kojega ništa ne bi bilo moguće.

Sažetak

Sedamnaesto stoljeće hrvatskog latinizma najzagonetnije je i najslabije proučeno razdoblje u povijesti hrvatske književnosti što potvrđuje i činjenica da o autoru najvećeg epa hrvatske književnosti te najplodnijem pjesniku toga perioda, Kajetanu Vičiću, ne pronalazimo traga ni u jednoj dosadašnjoj povijesti nacionalne književnosti. Ovaj rad ponajprije nudi sažet pregled hrvatskog latinizma sedamnaestog stoljeća, kako proznih tako i poetskih ostvarenja, gdje je poseban naglasak stavljen na pjesničku pripovijest o životu Djevice Marije u kojoj se osobito okušao i Vičić. Zatim, nakon prikaza Vičićeva života i stvaralaštva, slijedi središnji dio usmjeren na njegov pjesnički ciklus *Montes Mariani*. Dvije poduže pjesme koje tvore tu pjesničku cjelinu analiziraju se tematski, metrički, povijesno i sadržajno. Nadalje, pregledavaju se motivi te prikaz Djevice Marije u cjelini tih dviju pjesama. Nakon kratke analize stiha, ponuđene su ideje integracije ove teme u okviru srednjoškolske i visokoškolske nastave. Zaključuje se kako su mnoga djela hrvatskog latinizma sedamnaestog stoljeća tek neotkriveno blago koje svakako zaslužuje ponniji interes i proučavanje.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O hrvatskom latinizmu sedamnaestog stoljeća	2
2.1. Zamagljena dolina	2
2.2. Proza	3
2.3. Poezija	5
2.4. Mariolozi 17. stoljeća	8
3. Tragovima Kajetana Vičića	12
3.1. Život jednog latinista	12
3.2. Književno stvaralaštvo	13
4. <i>Montes Mariani</i> : analiza	16
4.1. <i>Mons Lauretanus in Piceno</i>	16
4.2. <i>Mons Esquilinus</i>	21
5. Motivi u pjesničkom ciklusu <i>Montes Mariani</i>	25
6. Prikaz Djevice Marije u <i>Montes Mariani</i>	32
7. Analiza stiha	34
8. Metodički pristup pjesničkom ciklusu <i>Montes Mariani</i>	35
9. Zaključak	37
10. Popis literature	38

1. UVOD

Cilj ovoga rada podrobnija je analiza pjesničkog stvaralaštva nedovoljno istraženog riječkog latinista Kajetana Vičića na primjeru njegova pjesničkog ciklusa *Montes Mariani*, sačinjenog od dvije duže pjesme, *Mons Lauretanus in Piceno* te *Mons Esquilinus*. Taj pjesnički ciklus posljednji je dio Vičićeve zbirke poezije *Sacer Helicon*, tiskane 1686. godine u Padovi. Pri izradi rada služila sam se digitaliziranim primjerkom dostupnim u bazi Google Books na poveznici: https://books.google.hr/books?id=MsxBztNpp2cC&newbks=1&newbks_redir=0&hl=hr&pg=PP13#v=onepage&q&f=true. Analizirana pjesnička cjelina *Montes Mariani* započinje na 360., a završava na 393. stranici dokumenta.

Na početku rada iznosi se pregled hrvatskog latinizma sedamnaestog stoljeća kako bi se lakše ustanovilo kakvo mjesto u njemu zauzima Vičić. Uz popis autora i njihova stvaralaštva donose se ukratko i glavna obilježja tog razdoblja. Sljedeće poglavlje donosi životopis i književni opus Kajetana Vičića te se detaljnije objašnjava sadržaj njegovih djela. Zatim slijedi analiza u kojoj su obje pjesme predstavljene tematski, metrički i sadržajno, a smještene su i u širi povijesno–književni kontekst. Potom je detaljnije analizirana simbolika u pjesmama, kako kršćanska tako i antička, pri čemu se spominju i neki motivi iz kasnije povijesti te autorove suvremenosti. Nakon toga slijedi prikaz načina na koji je Djevica Marija predstavljena u pjesmama. Konačno, nakon metričke analize stiha, predložen je metodički pristup ovoj tematici u nastavnom kontekstu.

2. O HRVATSKOM LATINIZMU 17. STOLJEĆA

2.1. Zamagljena dolina

Kako bismo pobliže razumjeli život i djelo Kajetana Vičića, moramo ponajprije razmotriti razdoblje kojem je pripadao. Latinizam sedamnaestog stoljeća najzagonetnije je razdoblje u povijesti hrvatske književnosti. Najbolje ga opisuje Novaković riječima: “I nakon sto trideset godina, koliko traje moderni studij hrvatske novolatinske baštine, sedamnaesto stoljeće ostalo je zamagljenom dolinom, u koju se s dvaju susjednih vrhova spuštaju samo rijetki radoznalci” (Novaković, 2003: 551). Tvrdnji da je 17. stoljeće slabo proučeno doprinosi i činjenica da o najplodnijem pjesniku toga perioda i autoru najvećeg epa hrvatske književnosti, Kajetanu Vičiću, ni u jednoj dotadašnjoj povijesti nacionalne književnosti ne nalazimo nikakvih zapisa (Novaković, 2003: 552).

O čemu je riječ?

Na hrvatski latinizam sedamnaestog stoljeća nedvojbeno je ostavio traga skup vanjskih čimbenika. Tako su se katolička obnova te neki politički događaji (1593. g. pobjeda nad Turcima kod Siska, 1606. mir na ušću Žitve, od 1683. veliki Bečki rat) odrazili na tematski i žanrovski izbor i pragmatičku funkciju književnih tekstova, protutursku nastrojenost kao i međuodnos latinskog i hrvatskog diskursa. Potraga za narodnosnim, pravno-povijesnim te jezičnim korijenima snažno je utjecala na razvoj književnosti na hrvatskom jeziku. Ipak, pri opisivanju slavne prošlosti svjedočimo da su autori neizostavno posezali za latinskim jezikom (ibid.).

Književno stvaralaštvo u Hrvata odvijalo se dvojezično od 15. pa sve do 19. stoljeća. U književnoj upotrebi uz narodni hrvatski jezik latinski je imao ravnopravnu ulogu. Povučemo li paralelu s ostalim europskim zemljama, Hrvatska se zacijelo ističe, kako po kontinuitetu i tematskoj raznolikosti u književnosti, tako i po značajnoj ulozi latinskog jezika (Gortan i Vratović, 1969: 7). Razlog tomu dakako je očuvanje tradicije latinskog jezika u crkvenom i javnom životu. Latinski jezik u Hrvata dugo se zadržao, posebice u političkom krugu s obzirom na to da je kao službeni jezik hrvatskog sabora ostao čak do 1847. godine. Imajući sve navedeno u vidu, duh latinskog jezika stoljećima je prožimao hrvatsku književnost (Gortan i Vratović, 1969: 8).

U tih pet vrijednih stoljeća hrvatskog latinizma sedamnaesto se izdvaja kao razdoblje zatišja. Jenjava, naime, velebni status latinskog jezika u književnosti i on zamiče u područje teologije, filozofije, prava i prirodnih znanosti (Novaković, 2003: 551). Latinski tako pada u sjenu pred hrvatskim jezikom čija zastupljenost u književnosti doživljava izniman rast (Stepanić, 2005:

1). U sedamnaestom stoljeću događaju se razne promjene od kojih su najistaknutije književno djelovanje na pučkom jeziku te nazočnost Crkve u javnom životu katoličkih zemalja. Dva stoljeća kasnije talijanski književni kritičar i povjesničar Francesco de Sanctis osvrće se na posttridentsku Crkvu i doživljava ju zaslužnom za mane društva 17. stoljeća, a to društvo i njegove književne plodove smatra retoričkima po formi i bljutavima po sadržaju (Novaković, 2003: 551). Promjena obrazovnog sustava također je utjecala na hrvatski latinizam 17. stoljeća. Službeni dokument o ustroju isusovačkoga obrazovnog sustava iz 1599. godine *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu* utjecao je na književna stremljenja hrvatskih katoličkih pisaca. Uslijedila je pritom revolucionarna promjena koja je otvorila vrata internacionalnom utjecaju i suradnji nudeći i mogućnost inozemnog školovanja (Novaković, 2003: 553). Kod autora se razvija interes za političku i nacionalnu problematiku te jezikoslovna pitanja. U tim područjima dominiraju jezikoslovac Bartol Kašić, teolog Markantun de Dominis te historiografi Juraj Rattkay, Pavao Ritter Vitezović i Ivan Lučić.

2.2. Proza

Što se tiče proznih ostvarenja, u mnogim područjima latinski jezik zadržava ključnu ulogu. Teme su, kako će biti slučaj i u poeziji, ponajčešće fokusirane na duhovno. Latinska proza u sedamnaestom stoljeću javlja se u djelima koja spadaju u teologiju, filozofiju, prirodne znanosti, pravo, historiografiju, biografiju i bibliografiju, autobiografiju i retoriku.

U teologiji se ističe biskup Markantun de Dominis, autor rasprave *De republica Christiana*. Franjevac Matija Frkić napisao je tri apologije Dunska Scota, a Franjo Glavinić propovjednički priručnik *Manus Christi amoris*. Isusovac Lovro Grisogono sastavio je opsežno djelo u tri sveska pod imenom *Mundus Marianus*. Uz njih, istaknuti su autori s područja teologije i general pavlinskog reda i utemeljitelj teološkog studija u Lepoglavi Gašpar Malečić, koji je i autor dvaju sačuvanih tiskanih djela i jednog u rukopisu te Ivan Paštrić, poznat po donaciji mnoštva vrijednih knjiga biblioteci u Splitu koja se njemu u čast prozvala *Bibliotheca Pastritia* (Novaković, 2003: 554; Kovačić, 1986: 55). Paštrić je sastavio i veliki opus koji je pretežito sačuvan u rukopisu (Novaković, 2003: 554).

Na području filozofije istaknut je autor Juraj Dubrovčanin s djelima *Peripateticae disputationes* te *Epistolarum mathematicarum seu de divinatione libri duo*. Polihistor Faust Vrančić pisao je o logici i etici u dvama zasebnim djelima koja je kasnije objedinio pod naslovom *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita. Ethica christiana*.

Od prirodoznanstvenika ističe se matematičar i fizičar Marin Getaldić, a njegovo krunsko djelo pet je knjiga matematičke analize i sinteze pod naslovom *De resolutione et compositione mathematica*. Markantun de Dominis pisao je o teoriji leća, dalekozora i duge u djelu *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et irride* te o plimi i oseki u djelu *Euripus seu de fluxu et refluxu maris*. U djelu *Machinae novae* Faust Vrančić iznosi vizionarske tehničke projekte popraćene latinskim objašnjenjima (Novaković, 2003: 554–555).

Kad se osvrnemo na pravno područje, valja istaknuti Ivana Kitonića, pisca značajnog udžbenika postupovnoga prava *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii Regni Hungariae* te Nikolu Bunića iz Dubrovnika, autora priručnika *Praxis iudiciaria iuxta stylum curiae Rhacusinae* (Novaković, 2003: 555).

Među autorima historiografske proze nalazimo Ivana Tomka Mrnavića, biskupa Benedikta Vinkovića koji je napisao prvu skicu povijesti svoje biskupije, *Notitiae episcopatus et episcoporum Ecclesiae Zagradiensis* te Rafaela Levakovića, autora nekoliko povijesnih rasprava. Najistaknutiji suvremeni povjesničar hrvatskog sjevera bio je Juraj Rattkay Velikotaborski s djelom *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* u šest knjiga, a “otac hrvatske historiografije” Ivan Lučić proslavio se djelom *De Regno Dalmatiae et Croatiae* gdje iznosi period od prapovijesti do petnaestog stoljeća uz raznovrsnu pozamašnu građu te zemljovide (Novaković, 2003: 555–556).

Govorimo li o biografijama, Stjepan Gradić sastavio je tri, među kojima je i *De vita, ingenio et studiis auctoris*, životopis Junija Palmotića koji je izašao kao predgovor Palmotićeve *Kristijade*. Značajni su i biografsko–bibliografski kompendiji koji su se običavali pisati bilo u redovničkoj zajednici, bilo u drugoj instituciji ili u zavičajnom kraju, a kao njihovi autori ističu se dominikanac Ambroz Gučetić, pavlin Andrija Eggerer te đakovački biskup Đuro Patačić koji je u svom djelu *Gloria collegii Ungaro–Illyrici Bononiae fundati...* prikazao povijest čuvenog Ugarsko–ilirskoga zavoda u Bologni (Novaković, 2003: 556).

Javljuju se i autobiografije. Tvorac prve hrvatske gramatike Bartol Kašić napisao je i autobiografiju. Dva apologetska djela Markantuna de Dominisa također sadrže neka obilježja autobiografije, a takva obilježja možemo naći i u misionarskim izvješćima Nikole i Ivana Rattkaya.

Govorništvo zauzima velik dio latinske proze sedamnaestog stoljeća. Učenicima su u usvajanju retoričkih principa važnu ulogu odigrali dokument *Ratio studiorum* te prvi isusovački retorički priručnik u tri sveska *De arte rhetorica* autora Cypriana Soareza. Djelo profesora retorike

Ivana Lukarevića *Eloquentia sive de inventione et dispositione rhetorica* pedesetak je godina na Rimskom kolegiju služilo kao standardni retorički priručnik, kojim se primarno vodio i njegov učenik isusovac Benedikt Rogačić, a bili su svojevrsno nadahnuće i govorima koje će u devetnaestom stoljeću oblikovati đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer. U retoričkoj praksi ovoga stoljeća iznimno se cijene *orationes funebres*. Tako je Ivan Tomko Mrnavić ostavio za sobom govor održan na sprovodu sugrađanina Fausta Vrančića (Novaković, 2003: 557–558).

2.3. Poezija

Osobito je pjesništvo 17. stoljeća slabo proučeno. Revizijom građe ustanovilo se da korpus sadrži gotovo sto tisuća stihova, od čega je veći dio raspoloživ u tiskanom obliku, dok je 26 tisuća stihova sačuvano tek u rukopisu (Stepanić, 2005: 3). Nažalost, neka djela poznajemo samo po naslovu i nikad nisu pronađena, a koliko je tek djela iz tog perioda izgubljeno ili uništeno u raznim neprilikama, možemo samo nagađati. Upravo se u lirici u potpunosti očitovao duh posttridentske obnove. Nastaje tako većinom poezija nabožna i usmjerena na duhovne teme. Po učestalosti slijede domoljubne teme, a svjetovna problematika rjeđe je zastupljena (Novaković, 2003: 560). U svojoj disertaciji Stepanić iznosi pozamašan popis tiskane i rukopisne ostavštine pjesnika hrvatskog latinizma sedamnaestog stoljeća. Autore svrstava u tri kategorije: podanike Dubrovačke Republike, te mletačke odnosno austrijske podanike (Stepanić, 2005: 7).

Najbrojnija je lista podanika Dubrovačke Republike. Tu su smješteni pjesnici starije generacije: Frano Gundulić, Nikola Brautić, Dživo Bunić Vučić, Junije Palmotić te Stjepan Gradić; u srednjoj generaciji: Ivan Lukarević, Benedikt Rogačić, Miho Mondegaj, Petar Palikuća, Vice Pucić Soltanović, Ivan Gučetić Mlađi, Martin Rusić i napokon u novijoj generaciji Ignjat Đurđević. Frano Gundulić Dubrovčanin je čiji opus uključuje samo poeziju na latinskom jeziku. Njegove pjesme ostale su pohranjene u rukopisu u zbirci *Francisci Gondolae carminum et Junij Antonij Restij orationum liber* koja se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu. U njega opažamo potencijalno najraniji primjer hrvatske emblematske poezije, a to su crteži prizora iz kršćanske mitologije popraćeni stihovima (Stepanić, 2005: 9, 11). Tvorac je nabožne poezije koja sadrži ode, epigrame, elegije i heksameterske pjesme (Novaković, 2003: 560). Vrlo obrazovani redovnik i biskup, Lopudanin Nikola Brautić autor je opsežnog stihovanog martirologija Katoličke crkve koji uključuje talijanske svece. Tiskan je u Rimu pod naslovom *Martyrologium poeticum sanctorum totius Italiae et eorum qui in Martyrologio Romano continentur, cum Christi genealogia et*

quindecim mysteriis Sanctissimi Rosarii. Napisao je i autobiografiju – poslanicu *Ad universos Ecclesiae Dei praelatos*. Dubrovčanin Ivan (Dživo) Sarov Bunić Vučić pamti se kao jedan od najznačajnijih hrvatskih lirika i baroknih pjesnika. Njegov opus obuhvaća religioznu poemu *Mandaljena pokornica*, pohvalnicu *Arijadni* Ivana Gundulića, lirsku zbirku *Plandovanja* te Juniju Palmotiću posvećenu prigodnicu *Civitas Ragusae Junium Palmottam celeberrimum vatem alloquitur* u kojoj naglašava prolaznost života i besmrtnost pjesnika. Najveći hrvatski književnici ovog razdoblja članovi su takozvane dubrovačke trijade koju čine Ivan Gundulić, Ivan Bunić Vučić i Junije Palmotić (Novaković, 2003: 553). Slavni dubrovački pjesnik Junije Palmotić ostavio je za sobom tek osam sačuvanih latinskih pjesama. Posvetio se pretežito pjesništvu na hrvatskom potaknut hrvatskim opusom rođaka Ivana Frana Gundulića, najznačajnijeg našeg baroknog pisca i autora melodrama, pjesama, religiozne poeme *Suze sina razmetnoga*, pastorage *Dubravka* te viteško–junačkog epa *Osman* koji se smatra vrhuncem autorova stvaralaštva (Hrvatska Enciklopedija [nadalje: HE]). Dubrovački znanstvenik, svećenik i diplomat, svestrani Stjepan Gradić, koji je bio i predstojnik Vatikanske knjižnice, autor je opsežnog opusa sačuvanog većinskim dijelom u rukopisnom obliku. Pisao je prigodnice, životopise, epigrame, govore i religiozne pjesme. Njegovo prvo tiskano djelo sastavljeno u suradnji s dvojicom školskih kolega drama je u stihovima koja opisuje Marijin pohod Elizabeti. Dubrovčanin Ivan Lukarević isusovac je koji je većinu svog života proveo u Rimu kao profesor retorike pišući retoričke priručnike, nadgrobne govore te pjesnička djela. Rogaćić i Mondegaj pripadnici su mlađe generacije dubrovačkih isusovaca, a bili su i profesori i znanstvenici (Stepanić, 2005: 36, 41). Vrsni poznavatelj antičkog pjesništva Benedikt Rogaćić sastavio je asketsko djelo *L'uno necessario*, a poznat je i po didaktičkom epu *Euthymia sive De tranquillitate animi* gdje zagovara duhovnu smirenost (Novaković, 2003: 557, 562). Mondegaju su najbolje sjedale pjesničke vrste elegija i *carmen*, a pisao je i prigodnice (Stepanić, 2005: 43 – 44). Pjesnički opus svećenika Petra Palikuće nije sačuvan u cijelosti. Pisao je epigrame i preveo životopis Karla Boromejskog s talijanskog na hrvatski (Stepanić, 2005: 45 – 46). Znanstvenik i pjesnik Pucić Soltanović, koji je pisao na hrvatskom, latinskom i talijanskom, autor je hrvatskih drama *Sofronija i Olindo* te *Ljubica*, a pisao je i sonet i elegiju (Stepanić, 2005: 47). Dramatičar i pjesnik Ivan Gučetić Mlađi preveo je na hrvatski latinsku tragikomediju *Leo Philosophus*, a i sam je autorom jedne talijanske tragikomedije koju je kasnije preveo na hrvatski. Sačuvali su se neki njegovi epigrami, a latinski mu je opus uništen u razornom dubrovačkom potresu 1667. godine u kojem je i sam autor poginuo (Stepanić,

2005: 48 – 49). Jedan od predstavnika franjevačkog ilirizma Martin Rusić sastavio je epilij *Breve compendium nationis gloriosae totius linguae Illyricae* koji, premda loše ocijenjen od kritičara, ipak sadrži vrijedan odsječak gdje piše o Dubrovniku (Stepanić, 2005: 50 – 51; Novaković, 2003: 559). Dubrovčanin Ignjat Đurđević jedan je od najpoznatijih pjesnika hrvatske književnosti. Autor je religiozne poeme *Uzdasi Mandaljene pokornice* i mnogih drugih djela. Zbirka *Poetici lusitani* temeljna je za poznavanje njegova latinskog pjesništva (Stepanić, 2005: 60 – 62).

U mletačke podanike ubrajaju se Augustin Jordanić, Matej Jelić Dražojević, Antun Matijašević Caramaneo, Marko Geričić, Nikola Kapor, Vicko Zmajević i Ivan Tomko Mrnavić. Od zadarskog pjesnika Jordanića sačuvana je zbirka pjesama na talijanskom i latinskom, a autorom je i dvaju latinskih prigodnih govora (Stepanić, 2005: 77 – 78). Jelić Dražojević pohađao je isusovački Ilirski kolegij u Loretu i sastavio nekoliko latinskih pjesama o suvremenoj povijesti od kojih je poznata samo elegija o Kandijском ratu (Stepanić, 2005: 80 – 81; Novaković, 2003: 562). Matijašević Caramaneo pisao je latinsku poeziju, ponajviše prigodnice, bavio se prevođenjem, a pisao je i trijumfalne pjesme o kršćanskim uspjesima (Stepanić, 2005: 82; Novaković, 2003: 562). Geričić je autor poezije na talijanskom i na latinskom, od kojih mu je potonja bila religiozna. Kapor je za sobom ostavio zbirku pjesama na latinskom (Stepanić, 2005: 89 – 91). U Zmajevićevom književnom opusu dominira teološka tematika, autor je proznih i pjesničkih spisa. Mrnavić je autorom pjesničkog opusa na latinskom, no poznatiji je po povijesnim i pseudopovijesnim djelima (Stepanić, 2005: 96 – 98).

Konačno, među austrijske podanike spadaju Ivan Despotović, Fran Krsto Frankopan, Kajetan Vičić te Pavao Ritter Vitezović. Budući da je tek naknadno ustanovljeno postojanje dvojice Despotovića (Stariji i Mlađi) pod istim imenom, životopisi dvojice autora opterećeni su brojnim nejasnoćama. U svakom slučaju, pjesnički opusi obojice nedostupni su i poznati samo po naslovima djela tako da se o njihovu sastavu može samo nagađati (Stepanić, 2005: 100 – 103). Fran Krsto Frankopan pisao je hrvatsku liriku koja se svrstava u poeziju ozaljskog književnog kruga. Također, autor je latinskog opusa, elegije pod imenom *Elegia Sanctissimae Dei genetrici, Mariae Lauretanae, Piceni, Italiae, Orbis totius miraculo, suae Reginae, suae Spei, uni suo Amori* koja prenosi prisposobu o Marijinoj kućici koja je sa Trsata (koji je bio u posjedu obitelji Frankopan) odletjela u Loreto (Stepanić, 2005: 105). Ta tužaljka posebno privlači pažnju s obzirom na to da prenosi priču koja će biti temom i u Vičića, no o tome i o samom Vičiću bit će više govora u nastavku. Konačno, jedan od najplodnijih hrvatskih latinista 17. stoljeća Pavao Ritter Vitezović

s lakoćom je sastavljao stihove, posebice prigodnice. Osim toga, odlikovao se u anagramskoj poeziji, a pisao je i prozna i stihovana djela s područja nacionalne povijesti (Novaković, 2003: 560; Stepanić, 2005: 115).

2.4. Mariolozi 17. stoljeća

Mariendichtung, to jest, pjesničku pripovijest o Marijinu životu, u latinskom pjesništvu u hrvatskom sedamnaestom stoljeću u jednakoj mjeri oživljavaju “i lirska pjesma, i epigram, i emblematsko pjesništvo, i elegija, i ep” (Novaković, 2003: 552).

Splitski isusovac i rektor Ilirskoga kolegija u Loretu Lovro Grisogono (1590 – 1650) jedan je od istaknutih mariologa ovog stoljeća. Napisao je prilično vrijedno i opsežno prozno djelo, prvu uopće mariološku enciklopediju u tri sveska pod imenom *Mundus Marianus* (Novaković, 2003: 554; Golub, 2003: 758). To književno ostvarenje Katalinić smatra jednim od najcjelovitijih djela s područja mariologije. Osim toga, najveća je knjiga na latinskom jeziku koju je napisao Hrvat (Vehovec i Juretić, 1994: 18). U njoj Grisogono progovara o prirodoznanstvenoj tematici ponajviše kako bi Bogorodicu povezao sa svijetom i prirodom. Prenosi i tradiciju štovanja Djevice Marije te navodi Njena svetišta u Hrvatskoj (Juretić, 2002).

Među mariolozima svakako važno mjesto zauzima i naš Kajetan Vičić s heksametarskim djelom o Marijinu životu, epom *Jišajida*, o kojemu će kasnije biti spomena.

Isusovac prevoditelj i jedan od pisaca koji su utemeljili hrvatsku tiskanu marijansku literaturu mariolog je Bartol Kašić (1575 – 1650). Pohađao je Ilirski kolegij u Loretu, a tamo je bio i propovjednikom te ispovjednikom. Sastavio je knjižicu *Historia loretana* gdje tematizira Marijina svetišta u Loretu i na Trsatu. Njegov vrijedan vjerski doprinos kompletni je prijevod Svetog pisma na hrvatski, a osim toga autorom je i prvog tiskanog životopisa Djevice Marije na hrvatskom jeziku te je i pisanom riječju i djelovanjem kod hrvatskog naroda promicao pobožnost prema Djevici Mariji (HE).

Franjo Gundulić (1587 – 1629) kroz emblematsku poeziju, gdje stihove prati i crtežima, prikazuje različite epizode iz života Djevice Marije i na taj način obznanjuje upečatljivu ulogu marijanskog kulta u latinskoj poeziji sedamnaestog stoljeća (Novaković, 2003: 560).

Također, *Elegia Sanctissimae dei genetrici Mariae Lauretanae* (1656) Frana Krsta Frankopana (1643 – 1671) donosi temu Marijine trsatske, to jest, loretske kućice (Stepanić, 2005: 112). *Divoto pianto* ili *Blaženi plač* jedino je djelo Frana Krste Frankopana koje je tiskano za

njegova života. Ta žalobna elegija na latinskom sastavljena u elegijskim distisima opjevava legendu iz trinaestog stoljeća o prijenosu svete kućice iz Nazareta na Trsat i njenom kasnijem prelasku s Trsata u Loreto. Sadrži biblijske i antičke reminiscencije te parafraze iz djela klasične rimske literature (Vergilijeve *Eneide* i Ovidijevih *Tužaljki*). Sudeći prema motivima i tematski gledano neolatinski je odvjetak marijanske tradicije Pohvalâ Gospi. Smatra se uzorkom školskoga latinskog pjesništva (Potočnjak, 2015: 145; Kravar, 1998). U toj elegiji Frankopan promiče patriotizam oplakujući premještanje Marijine kuće s njegova posjeda na Trsatu u talijanski grad Loreto. To djelo, koje okuplja pojmove ‘Ilirija’, ‘Istra’, ‘Hrvat’ i ‘Dalmatinac’, žanrovski je određeno kao *divoto pianto* (Novaković, 2003: 560).

Budući da su upravo navedeni mariolozi sedamnaestog stoljeća živjeli i djelovali netom prije pojave Kajetana Vičića ili istodobno s njime, možemo pretpostaviti da su imali neposredan utjecaj na samog autora, bilo tematikom bilo stilskim izričajem u pisanju. Smještanje Djevice Marije u centar umjetničkog djela, spomen Njenih svetišta te Nazaretske kućice neki su od motiva i tehnika koji su se odrazili i očitovali i u Vičićevu stvaralaštvu. Novaković tvrdi da postoji mogućnost da je Vičić izravno poznao Frankopanovu elegiju (ibid.).

Također, postoji mogućnost da je Vičić poznao i autore iz ranijih razdoblja. Tako je možda naišao i na zapise Pietra Giorgija Tolomea iz 15. stoljeća u djelu *Translatio miraculosa ecclesie beate Marie virginis di Loreto* o čudesnom prijenosu Nazaretske kućice ili na ep *De vita et gestis Christi* iz 16. stoljeća u kojem Jakov Bunić govori i o Gospi te joj pridaje “gotovo sve odlike kojima je i danas Crkva časti” (Lubina, 2017/2018: 38). Proslavljajući je kao Djevicu i Bogorodicu, potpuno izuzetu od grijeha i uznesenu na nebo i dušom i tijelom, kao suradnicu u otkupiteljskom djelu te posrednicu između Boga i ljudi, Bunić ostavlja trajan pečat kako u hrvatskoj tako i u europskoj književnosti (ibid.).

Josip Mihojević 1994. godine objavio je antologiju *Bogorodica u hrvatskom pjesništvu* u kojoj je okupio poeziju hrvatskih pjesnika od 13. do kraja 19. stoljeća kojoj je tema Marija. U uvodnom poglavlju knjige ukratko je predstavljena i marijanska poezija hrvatskih latinista, od prvog poznatog spomena Bogorodice na ovim prostorima, latinskim jezikom i stihovima¹ do Pavla Štoosa u 19. stoljeću (Mihojević, 1994: 10, 35). Zanimljivo je da se u plejadi hrvatskih

¹ Epitaf na grobu splitskog nadbiskupa Lovre iz 11. st. pisan u heksametrima – u posljednjem stihu spominje se “sveti kralj, rođen od Djevice”.

latinista² nigdje ne navodi ime Kajetana Vičića. Izostavljanje spomena našeg latinista iz razdoblja 17. stoljeća naposljetku stvara nerealnu sliku o zastupljenosti ove teme u našem latinizmu jer je Vičićev doprinos ovoj tematici – duhovnoj s naglaskom na motive Marijina djevičanstva i majčinstva – bio izniman. Iako su nam ostala sačuvana svega dva izdanja njegovih djela, prilično su bogata i opsežna. O Djevici Mariji govori se i u zbirci *Sacer Helicon*, a *Jišajida*, koja opjevava život Marijin, u potpunosti joj je posvećena. O samim izdanjima i detaljnije o njihovom sadržaju više će govora biti u sljedećem poglavlju. Međutim, izostanak Vičića ne iznenađuje jer je do pojave Golubova članka 2001. taj autor bio gotovo potpuno nepoznat.

Osvrnimo se zasad časkom na maloprije spomenutu knjigu *Bogorodica u hrvatskom pjesništvu*. U njoj Mihojević iznosi pozamašnu listu autora i o svakom autoru zasebno progovara, sabirući najčešće sve što je pojedini pjesnik ispjevao o Bogorodici i donoseći hrvatske pjesme u cjelini na više od devet stotina stranica. Letimično pregledavajući stihove pjesama izloženih u Mihojevića, moguće je zapaziti neka zajednička obilježja među njima. Dakako, to su smještanje Djevice Marije u središte same pjesme i način na koji joj se autori obraćaju. Tako, više puta nalazimo upotrebu istih epiteta dodijeljenih Mariji – *lijepa, mila, blaga, slatka, sveta, uzvišena, čista*. Zapažamo i iste pridjevke u raznim pjesmama – *djevica, majka/mati, kraljica* (Mihojević, 1994).

Među latinskim stihovima koji su u uvodnom poglavlju dani samo za ogled, ljepotom i značajem ističu se oni iz kodeksa akademijine knjižnice u Budimpešti. Kodeks pisan na pergameni vrlo je vjerojatno nastao u Zadru i bio je u vlasništvu benediktinki samostana sv. Marije, a mogao je nastati sedamdesetih godina 11. stoljeća (Mihojević, 1994: 11). Pjesme u njemu potvrda su ranog pjesništva o Bogorodici na našim prostorima u vrijeme kad se ćirilometodska baština tek formira (ibid., str. 13). Pjesnički je najrazvijenija treća pjesma³ koja simbolikom i alegorijama podsjeća na *Pjesmu nad pjesmama* (ibid., str. 12).

Svakako je u kontekstu ovoga rada zanimljivo spomenuti kako se i Mihojević osvrće na tek nešto starijeg Vičićeva suvremenika Frana Krsta Frankopana i njegovu latinsku pjesmu *Elegia*, a koju je vrlo vjerojatno i sam Vičić poznao. Kako prenosi Mihojević (1994: 23), pjesma je to u

² Među navedene spadaju Juraj Šižgorić, Marko Marulić, Frane Božićević Natalis, Petar Lucić, Karlo Pucić, Ilija Crijević, Jakov, Bunić, Damjan Benešić, Fran Krsto Frankopan, Ignjat Đurđević, Ruđer i njegov brat Baro Bošković, Sebastijan Slade Dolci, Kristofor Stay i brojni drugi.

³ *Vitis sacra, dulcis uva, / Fidem sicientis iuva, / Ex olive tue ramo / Mite gutam quam reclamo.*

kojoj Frankopan svjedoči kako su anđeli 1294. godine prenijeli Nazaretsku Bogorodičinu kuću u Loreto sa njegova posjeda na Trsatu gdje se zadržala tri godine. Za Frankopana odlazak svete kućice neprežaljen je gubitak. On pjeva o istarskoj i dalmatinskoj zemlji koje su bile sretne za vrijeme boravka kućice na hrvatskim obalama i u svom izražaju, koristeći se kao uzorom Ovidijem, suznih očiju prisjeća se tužne noći kad je sveta kuća odnesena na loretske bregove (Mihojević, 1994: 23).⁴ Njegova pjesma od sveukupno sto četrdeset i tri elegijska distiha okončana je žalopojkom (ibid.).⁵

⁴ *Cum subit illius maestissima noctis imago / Nunc quoque luminibus fervida gutta fluit; / Cum noctem repeto, qua nil mihi tristius usquam / Accidit, heu qualis corripit unda genas.*

⁵ *Horreat omne nemus rauco clangore tubarum, / Flete tubae, lacrymas classica flete pias.*

3. TRAGOVIMA KAJETANA VIČIĆA

Riječki svećenik i teolog, teatinski redovnik 17. stoljeća Kajetan Vičić ostavio je za sobom po mnogočemu izniman opus. Međutim, ni u jednoj povijesti hrvatske književnosti, kako starijoj tako i novijoj, nema mu spomena i dostupno je vrlo malo bibliografskih podataka o njemu. Što ga to čini toliko izuzetnim?

3.1. Život jednog latinista

Točni podaci o autorovu rođenju i smrti nisu nam poznati. Ipak, u Vezzosijevu leksikonu teatinskih pisaca u Rimu navodi se 1671. kao godina Vičićeva ređenja. Preciznije, 16. travnja spomenute godine Vičić je izrekao svoje zavjete u Rimu u crkvi sv. Silvestra na Kvirinalu (Golub, 2000/2001: 537). Budući da se takav obred vršio sa sedamnaestak godina, može se pretpostaviti da je Kajetan Vičić rođen između 1650. i 1655. godine (Stepanić, 2000). Kako je 1671. godine papa Klement X. kanonizirao osnivača teatinskog reda sv. Kajetana, koji je Vičiću bio veliki uzor i predmet divljenja, postoji mogućnost da Kajetan nije Vičićevo rođeno, već redovničko ime (Stepanić, 2005: 107).

Ostao je sačuvan kompletan naslov Vičićeva epa *Jišajide*.⁶ Budući da se iz njega može iščitati da je djelo tiskano poslije Vičićeve smrti, a tiskano je 1700., upravo se ta godina uzima kao *terminus ante quem* pjesnikove smrti (Golub, 2000/2001: 539). Pretpostavlja se da je umro u Pragu.

Što se tiče autorova podrijetla, u već ranije spomenutom Vezzosijevu leksikonu iz 1780. godine zabilježeno je da je rodom iz Rijeke u Kranjskoj (Stepanić, 2005: 106). I sam Kajetan prilikom polaganja zavjeta predstavio se riječima: “Ego D. Caietanus Vicich Liburnus Fluminensis, Dioecesis Polensis” gdje je obznanio svoje ime i podrijetlo te pripadnost pulskoj biskupiji (Golub, 2003: 759). Onodobni zagrebački franjevac i bogoslov Egidije Vičić (1641 – 1690) smatra se Kajetanovim bratom.

Kako smo već ranije spomenuli, Vičić je bio pripadnik teatinaca, katoličkog reda koji su 1524. godine u Rimu osnovali sv. Kajetan Tijenski i Giovanni Pietro Carafa. Potonji je bio onodobni biskup grada Chietija (lat. *Theate*) prema kojem red i nosi ime. Teatinski je red oformljen

⁶ *Libri XII. / Jesseidos / hoc est / admiranda ss. Matris Dei / ex regia stirpe Jesse / oriundae / Virginis / Mariae / vita / ob heroice tole / ratam sui dilectissimi / filii mortem / heroicis conscripta ver / sibus, et in duodecim divi / sa libros.*

s ciljem obnove klera, skrbi za potrebite i suprotstavljanja protestantizmu (Hrvatska književna enciklopedija [nadalje: HKE]).

U Vezzosijevu "I scrittori de' Cherici regolari detti Teatini" stoji zapisana 1684. kao godina u kojoj je Vičić postao učiteljem novaka u kući teatinaca u Mlecima (Golub, 2003: 759). S obzirom na to da teatinci nisu vodili pomne bilješke o svojim članovima, iz njihovih zapisa ne možemo puno saznati o našem autoru. Osim toga, teatinci su dugi niz godina djelovali isključivo na području Italije, a tek od sredine 17. stoljeća proširili su se na München, Prag i Salzburg te u 18. stoljeću i na Beč. U Hrvatskoj ih nije bilo. Nažalost, Vičić je vrlo malo vremena proveo u svojoj zemlji. Međutim, u njegovu epu *Jišajida* mogu se iščitati autobiografski ekskursi u kojima opisuju rodni kraj gdje pamti svoje djetinjstvo (Novaković, 2003: 562). Mladost, i po svemu sudeći ostatak života, proveo je u Pragu.

3.2. Književno stvaralaštvo

Svega dva izdanja njegovih djela nalazimo zabilježena i sačuvana. Iako malobrojna, sadržajno su iznimno bogata. Kod Vezzosija stoji evidentiran njihov puni naziv. Prvo izdanje njegovih djela navedeno je kao *Caietani Vicich Congregationis Clericorum Regularium Liburni Fluminensis Sacer Helicon continens Poesim Epicam, Lyricam, et Epigrammaticam. Patavii 1686. opera Augustini Candiani. Vol. I. in 8. di pag. 393* (Golub, 2003: 759–760). Posvetio ga je praškom nadbiskupu 17. stoljeća Johannu Friedrichu Waldsteinu. *Sacer Helicon* tiskan je u Padovi 1686. godine. Naslovnica ga određuje kao zbirku epske, lirske i epigramatske poezije. Sadrži 393 numerirane stranice te 24 nenumerirane stranice od kojih se dio nalazi na početku, a ostale na kraju djela. Prve nenumerirane stranice sadrže prozne i pjesničke paratekstove. Na početku zbirke nalaze se i dva predgovora, prvi koji se odnosi na cijelo izdanje, *Erudito lectori* te drugi koji se odnosi na ep *Tieneidu* i naslovljen je *Praefatio ad lectorem*. U predgovoru *Erudito lectori*, kako i sam naslov govori, pjesnik se obraća učenom čitatelju. Poetsko umijeće doživljava religioznom te Krista naziva pjesnikom, a Djevicu Mariju pjesnikinjom. Osim toga, upotrebljava izraz 'Christiana Poiesis' iliti 'kršćansko pjesništvo'. Vičićevo stvaralaštvo i razmišljanje o poetici koje prenosi u svojim djelima čine ga pretečom današnje poetske teologije. Maločas spomenuti ep *Tieneida* najopsežnije je pojedinačno djelo u zbirci, a nastavlja se na predgovore (Stepanić, 2005: 109). Broji čak pet tisuća stihova u šest pjevanja. U njemu Vičić otkriva svoj odnos prema antičkoj epskoj tradiciji i načela kojima se služio prilikom pisanja te objašnjava izbor građe. Ep nosi ime

po Tieni, rodnom gradu sv. Kajetana, talijanskog svećenika i osnivača teatinskog reda. Na početku druge cjeline zbirke *Sacer Helicon* nalazi se prva knjiga epigrama *P. D. Caietani Vicich clericis regularis epigrammatum liber primus continens epigrammata centum de S. Caietano Thieneo clericorum regularium fundatore* koja sadrži sto epigrama u elegijskom distihu i prenosi epizode iz života sv. Kajetana. Potom pod naslovom *P. D. Caietani Vicich clericis regularis epigrammatum liber secundus, quorum major pars, ex Sacro Salomonis Epithalamio sumpta est* slijedi druga knjiga poezije, koja broji čak 108 epigrama pretežno pisanih elegijskim distihom. Šezdesetak prvih epigrama parafraziraju *Pjesmu nad pjesmama*, a ostali se bave raznolikim temama, između ostalog Djevicom Marijom, svecima i novozavjetnim likovima. Knjiga lirike pod naslovom *P. D. Caietani Vicich clericis regularis lyricorum liber unus* započinje na 300. stranici. Na idućih 59 stranica nalazi se deset lirskih sastavaka (većinom alkejske ode). U knjizi oda umetnuta su i dva epigrama te jedna elegija. Teme oda raznovrsne su. Na kraju knjige smještene su dvije pjesme obuhvaćene naslovom *Montes Mariani* koje će biti temeljitije analizirane u nastavku rada. *Mons Lauretanus in Piceno* prva je pjesma, a govori o Marijinoj kućici koja je sletjela na Trsat pa odletjela u Loreto. Slijedi *Mons Esquilinus*, dvodijelna pjesma o crkvi *Santa Maria Maggiore* u Rimu te relikviji betlehemske jaslice koja se ondje čuvala. U njoj autor koristi kombinaciju unakrsno rimovanih klasičnih metara (jampski dimetar i anakreontski stih) kako bi antičku versifikaciju prilagodio suvremenoj (Novaković, 2003: 560).

Oko 1686. godine u Italiji Vičić počinje pisati *Jišajidu*, biblijski ep koji broji čak 13 531 heksametar u 12 pjevanja (Stepanić, 2005: 111; Novaković, 2003: 561), čime postaje najdulje epsko djelo hrvatskoga latinizma te se svrstava i među najdulje zapadnoeuropske novovjekovne epove (HKE). Objavljen je postumno 1700. godine u Pragu, a posvećen je Djevici Mariji, koja je i glavnom temom samoga djela (Novaković, 2003: 561). Tiskan je zahvaljujući pjesnikovu subratu i prijatelju Ernestu Weichardu Barbu te meceni, kraljevskom savjetniku i komorniku, Ernestu Josephu Waldsteinu (Stepanić, 2000). Naslov nosi ime po Jišaju, Davidovu ocu iz čije loze je rođena Djevica Marija (Golub, 2000/2001: 539). Ep je to enciklopedijskih razmjera koji obiluje informacijama iz teologije i astronomije, patristike te povijesti (HE). Među izvorima kojima se Kajetan služio u svrhu pisanja epa nalaze se novozavjetni apokrif i Biblija, hagiografski priručnici (srednjovjekovna zbirka Jakova od Varazza zvana *Legenda aurea*), patristička literatura (sv. Ivan Damaščanski) te antički rimski uzori (Ovidije, Vergilije, Plinije Stariji, Lukan, Valerije Flak). Ovidije mu je bio glavni vodič kroz antičku mitologiju (Stepanić, 2005: 112). Ep je pisan “heroicis

versibus”, to jest, herojskim stihovima – heksametrima, i osim čistog teksta nema nikakvih popratnih elemenata (predgovora, pogovora, zahvale, etc.). Kako Golub ističe, *Jišajida* je Marijina povijest, točnije “pretpovijest koja prethodi Marijinu pojavljenu u povijesti, povijest koja bilježi Marijin zemaljski život i poslijepovijest koja govori o Mariji na nebo uznesenoj” (Golub, 2000/2001: 540). Pomnim proučavanjem utvrdio je Golub da Vičić ne samo da je mariograf (Marijin životopisac) nego ujedno i mariolog (teolog Marijina života i djela). Vrijedi opaziti ekleziologiju i eshatologiju koja se ocrtava u njega. Vičićeva vjerska poimanja prethodila su onima koja će izniknuti mnogo godina kasnije. Tako je Crkva za njega “amica posteritas”, to jest, “prijateljsko potomstvo”, a Nebo je darovano prijateljima: “caelum amicis donavit” (ibid., str. 540 – 541). U svome epu Vičić se oslanja na antičke autore slijedeći zakone horacijevske poetike. Žanrovski je njegovo djelo dvoliko. S jedne strane, to je latinistički religiozni ep pisan u humanističkoj tradiciji, a s druge poučan hagiografski tekst (HKE). *Jišajida* je do sada prevedena jedino na talijanski, a taj prijevod koji se čuva u Pragu sastavio je Pietro Domenico Bartoloni.

4. MONTES MARIANI: ANALIZA

Vičić je evanđeoske segmente u svom pisanju dopunjavao predajom, a opjevao je i svoj Trsat, Nazaretsku kućicu te svetište Loreto (Lubina, 2017/2018: 38). U Vičićevoj zbirci poezije *Sacer Helicon*, objavljenoj 1686. godine u Padovi, sadržan je dio pjesama posvećen Djevici Mariji. Posljednji dio ove zbirke sačinjen je od dvije duže pjesme objedinjene pod naslovom *Montes Mariani* (str. 360 – 393). Taj pjesnički ciklus, o kojem će se detaljnije govoriti u nastavku, središte je interesa ove analize.

4.1. „Mons Lauretanus in Piceno“

Mons Lauretanus in Piceno puni je naslov prve od dviju poduljih pjesama maločas spomenutog pjesničkog ciklusa *Montes Mariani*.

Tematski gledano, bavi se motivom Marijine kućice koja je, prema predaji, u trinaestom stoljeću uslijed turskih invazija preletjela Mediteran i sletjela na riječki Trsat gdje se zadržala nekoliko godina. Potom je sveta kućica, kako ju vjerni narod nije dovoljno štovao, odletjela u Loreto gdje se, prema vjerovanjima, nalazi sve do današnjeg dana.

Glede metrike, pjesma je pisana u rimovanim distisima koje tvore jampski dimetri i anakreontici. Sačinjena je od 298 rimovanih distiha, sveukupno 596 stihova. Rima je unakrsna (ABAB), kako prenosi Stepanić (2005: 110–111): “u jambima najčešće dječja, u anakreonticima ženska, a ponajviše se ostvaruje na temelju morfološke podudarnosti rimovanih riječi.”

Kako bismo bolje razumjeli sadržaj pjesme *Mons Lauretanus in Piceno*, ponajprije ćemo razmotriti povijesnu pozadinu. Potrebno je naglasiti da se u samoj Bibliji Nazaretska kućica nigdje izrijekom ne spominje. No, kad se govori o podrijetlu i zavičaju Isusa Krista, o mjestu njegova djetinjstva i odrastanja, uvijek se navodi Nazaret.⁷ Na temelju tih općih podataka iz evanđelja razvila se vrlo bogata predaja u kojoj posebno mjesto ima kult Nazaretske kućice. U palestinskom gradu Nazaretu nalazila se kućica Djevice Marije u kojoj je odrasla te primila navještenje arkandela

⁷ “(...) poslao Bog anđela Gabriela u galilejski grad imenom Nazaret, k djevici zaručenoj s mužem iz Davidove kuće, komu je bilo ime Josip. A djevici bijaše ime Marija.” (Lk 1, 26 – 27) “(...) [Josip] ode u pokrajinu Galileju. Tamo dođe i nastani se u gradu zvanom Nazaret, da bi se ispunilo što su rekli proroci: ‘Zvat će se Nazarećanin.’” (Mt 2, 23); “Kad je Isusu bilo dvanaest godina, hodočastili su s njim (...) Tada siđe s njima, dođe u Nazaret i bijaše im poslušan” (Lk 2, 42 – 51): “Dođe (Isus) u Nazaret gdje je odrastao (...)” (Lk 4, 16); “To je Isus, sin Josipa iz Nazareta” (Iv 1, 45). Sličnih mjesta ima još nekoliko u evanđeljima.

Gabrijela da će bezgrešno začeti po Duhu Svetom. I kasnije je živjela u toj kućici te tamo othranila svojeg sina Isusa Krista, o čemu svjedoči i Teramano (Tolomei, 1475: 3).⁸ Nakon Uzašašća Isusova na Nebo Djevica Marija ostala je na zemlji s apostolima i ostalim Isusovim učenicima koji su u toj kućici svjedočili brojnim Božjim čudesima. Apostoli i učenici usuglasili su se Djevici Mariji u čast posvetiti kućicu u crkvu, a sveti Luka ondje je izradio ikonu blažene Djevice Marije (ibid.). Upravo o navedenoj kućici Marijinoj sačuvane su razne predaje. Više od jednog tisućljeća nalazila se na tom istom mjestu, u izraelskom gradu Nazaretu. Međutim, kako predaja prenosi, uslijed turskih invazija 1291. godine Nazaretska kućica preletjela je Mediteran i sletjela na riječki Trsat (Vélez, 2019: 3). Spominje se datum 10. svibnja te da je tog dana bila subota u osmini Uzašašća, no to rezultira kao sporan podatak s obzirom na to da je te godine subota u osmini Uzašašća padala kasnije, to jest, 2. lipnja (Bogović, 1991: 2). Dolazak Nazaretske kućice na Trsat predaja je koja se ne može potvrditi nikakvim znanstvenim dokazima te stoga i ostaje čudesnim misterijem (ibid., str. 1 – 2). Tradicija smješta Svetu kućicu na mjesto današnje bazilike Gospe Trsatske, nekoć zvano “Ravnica”. Bila je izgrađena od crvenkastoga kamena s drvenim krovom oličenim u plavo i oslikanim zvijezdama te položena na tlo bez temelja. Dimenzije su joj bile: duljina devet metara i četrdeset devet centimetara, širina četiri metra i pedeset centimetara, a visina tri metra i dvadeset četiri centimetra (Hoško, 2004: 12). Kako bi se rasvijetlilo je li kućica koja je stigla na Trsat doista Sveta Nazaretska kućica, vlasnik trsatskog posjeda Nikola I. Frankapan poslao je u Palestinu poslanstvo. Članovi povjerenstva – trsatski župnik Aleksandar Jurjević koji je po dolasku kućice nakon višegodišnje bolesti čudesno ozdravio, barun Sigismund Oršić i Ivan Greguroci – odnijeli su u Svetu Zemlju mjeru pristigle trsatske kućice kako bi ju mogli usporediti s Nazaretskom (ibid.). Zapis o ishodu njihova putovanja nalazio se u spisima trsatskog franjevačkog samostana, takozvanim *Medvedgradskim uspomename*, koje su nažalost izgorjele u požaru trsatskog samostana 1629. godine. Međutim, dugogodišnji čuvar i gvardijan trsatskog samostana fra Franjo Glavinić (1580 – 1652), koji je svojedobno imao pristup tim spisima, tvrdi i zapisuje kako je nakon nekoliko mjeseci putovanja i istraživanja poslanstvo podnijelo izvještaj knezu Frankapanu. Svakako, znamo da je 1731. godine Klaro Pasconi zapisao da je izvještaj župnika Aleksandra pohranjen i u gradskim kancelarijama mjesta diljem Hrvatske – Rijeke, Bakra, Senja, Krka i Grobnika (ibid., str. 15).

⁸ “*Et in dicta camera fuit gloriosissima virgo Maria nata etiam et educata et postea ab angelo Gabriele salutata et demum dicta camera nutrit dilectissimum filium suum dominum nostrum Iesum Christum*”.

U 1648. godine objavljenom djelu *Historia Tersattana*, koje je prva povijest Trsatskog svetišta, Franjo Glavinić poziva se na ranije loretske historiografe Angelitu, Riera i Torsellinija i usuglašava se s njihovim dijelom predaje o dolasku i boravku Nazaretske kućice na Trsatu (ibid. str. 135 – 136). Jasno nastoji odvojiti tradiciju od povijesti tvrdeći: “Ukratko sam prikazao povijest prijenosa sv. kuće loretske, tj. iz Nazareta na Trsat, s nekim stvarima koje se tiču trsatske crkve i samostana, a da time nisam izobličio povijest, koja predstavlja istinu” (ibid., str. 15).

Među suprotstavljenim mišljenjima koja prihvaćaju ili osporavaju istinitost trsatsko–loretske predaje pojavila se i “križarska” teorija koja na temelju nekih arheoloških nalaza tvrdi da su Svetu kuću iz Nazareta na Jadran zapravo prenijeli križari vraćajući se iz rata na teretnim lađama kao svoju relikviju (ibid., str. 15 – 17).

Sredinom 20. stoljeća u Nazaretu su provedena arheološka istraživanja pod vodstvom talijanskog arheologa i franjevca Bellarina Bagattija. Obavljala su se na prostoru bazilike Navještenja gdje se danas nalazi spilja, a iskapanjima je potvrđeno da se nekoć ondje nalazila kuća Djevice Marije. Kasnije je na istom lokalitetu sagrađeno više sakralnih građevina (Vuk, 1991: 7). U Nazaretu kuća je Marijina izdržala stoljetna previranja, muslimanska razaranja, križarske ratove i obnove. Postojale su sumnje u vjerodostojnost predaje koje je Bagatti svojim nalazima uspio opovrgnuti. Naime, neki stručnjaci smatrali su da se u ono doba na tom mjestu nalazilo groblje, a ne naselje i stoga su propitivali povijesnu vezu svetišta s novozavjetnim naseljem i događajima. Međutim, utvrđeno je da grobovi pronađeni na prostoru svetišta datiraju iz 2. tisućljeća prije Krista ili iz križarskog razdoblja. Osim toga, dokazalo se da je prostor svetišta bio naseljen ne samo u novozavjetno vrijeme već i mnogo ranije, čak od 8. stoljeća prije Krista, a ostao je kontinuirano nastanjen sve do danas (ibid., str. 8 – 9). Između ostalog, Bagatti je dokazao i “da je Nazaretska kućica bila sazdana od stijene, koja i danas ondje postoji, kao i zidane kućice, što je kasnije nestala” (Hoško, 2004: 16). Ti nalazi opovrgnuli su stavove onih koji su poricali postojanje materijalnih tragova na mjestu utjelovljenja te su tako postali ključni za trsatsku i loretsku predaju. I kasniji talijanski arheolozi Nicòlo Alfieri, Adriano Grimaldi te Ettore Forlani verificirali su hipotezu o nepostojanju temelja Svete kućice (ibid.).

S druge pak strane, senjsko–modruški biskup Vinko Martena 1615. godine izvijestio je da se Nazaretska kućica na Trsatu zadržala tri godine – “per triennium sanctissima domus lauretana fuit” (Bogović, 1991: 3). Budući da je u narodu nisu dovoljni štovali, 10. prosinca 1294. godine Marijina kućica nestala je s Trsata i pojavila se u šumi u blizini talijanskog grada Recanatija

(Stepanić, 2005: 105; Vélez, 2019: 4). Područje na kojem se kućica nastanila prozvano je Loreto, a naziv je najvjerojatnije potekao od imena onodobne vlasnice tog posjeda, stanovite Laurete (Vélez, 2019: 5). Neke predaje bilježe da se kućica još dva puta premjestila, no taj pomak zbio se samo premještanjem na sve viši i viši teren, a kućica je ostala u krugu tog istog područja, u mjestu Loreto, gdje se nalazi i dan–danas (ibid.). Tako je stajalo zapisano i u *Medvedgradskim uspomenama* (Hoško, 2004: 13).

Za utemeljitelje kapucinskog reda čuvena *Santa Casa di Loreto* bila je središte marijanske pobožnosti. Čak je i sveti Franjo Asiški, utemeljitelj franjevačkog reda, bio duboko posvećen Nazaretskoj kućici. Prema predaji, na svom putovanju prema Palestini, kad se približio obalama Jadrana, izrekavši proročke riječi⁹ taj ‘Poverello di Assisi’ kao da je već predosjetio dolazak svete kućice (Regni, 1995: 15 – 16). U povijesti je poznato da je 1212. godine sv. Franjo Asiški krenuo lađom na put u Svetu Zemlju. Međutim, vjetrovi su ga odnijeli na istočnu obalu Jadrana tako da je doista i boravio na hrvatskom tlu, o čemu govore i njegovi biografi (Hoško, 2004: 11).

Podrijetlo loretskog svetišta često je bilo predmet rasprava i nesuglasica među bibličarima, povjesničarima i arheolozima unutar Katoličke crkve (Grimaldi, 1992: 261). Papinski dokument iz druge polovice 15. stoljeća podsjeća da je crkva Santa Maria di Loreto čudesno utemeljena, odnosno, tvrdi da je njezina gradnja bila isključivo određena božanskom voljom (ibid., str. 213). Tradicija i arheološka istraživanja ispitala su i utvrdila da je zidna konstrukcija crkve izgrađena od heterogenog materijala, to jest, većinom lomljene opeke ili opeke iz rimskog razdoblja, a nema čak ni vlastitih temelja. Prema znanstvenim dokazima, zidovi Svete kuće u Loretu jednostavno su položeni na tlo (Hoško, 2004: 16).

U 15. pak stoljeću Pietro Giorgio Tolomei (poznat i kao Teramano), koji je bio upraviteljem crkve Santa Maria di Loreto od 1455. do 1473. godine, prenosi svoju verziju priče o Nazaretskoj kućici (Grimaldi, 1992: 217). U svojim zapisima iznosi da je isprva kršćanski narod u Svetoj Zemlji bio veoma pobožan i odan te dostojno častio svetu Marijinu kućicu–crkvu sve dok najednom nije odbacio svoju vjeru. Stoga, anđeli su odnijeli crkvu na područje „Sklavonije“¹⁰ (Tolomei, 1475: 4). Budući da je ni tamo narod nije štovao kako dolikuje, anđeli su odnijeli kućicu

⁹ “*O valle fortunata – avrebbe detto in quella circostanza – quale dono ti farà un giorno la Madonna!*”

¹⁰ *Sed postquam ille populus dimisit fidem Christi et recepit fidem Mahumeti tunc angeli dei abstulerunt prelibatam Ecclesiam et portaverunt illam in partes Sclavonie et posuerunt eam ad quoddam castrum quod vocatur Flumen et ibi minime honorabatur ut decebat virginem.”*

i smjestili je u mjesto Recanati u šumu koja je bila u vlasništvu gospođe Lorete. Po njoj je kućica–crkva dobila ime Santa Maria di Loreto, kako tvrdi Tolomei. No, kako je narod činio zlodjela, anđeli su opet premjestili crkvu, ovog puta na brdo koje je pripadalo dvojici braće. Međutim, i ta braća živjela su u neslozi te su zato anđeli još jednom, posljednji put, 1295. godine premjestili crkvu na javni put, mjesto na kojem se nalazi i dan–danas (Tolomei, 1475: 3 – 4; Barcham, 1979: 430). Potom su mnogi dolazili vidjeti čudesnu crkvu koja je bez ikakva temelja stajala na zemlji (Tolomei, 1475: 3 – 4). Dugo se smatralo da je upravo Teramano ostavio prvi zapis (između 1465. i 1472.g.) o prijenosu Nazaretske kućice na obale Jadrana (Hoško, 2004: 13).

Po pitanju sadržaja, na početku pjesme Vičić proslavlja brda koja se je Djeвица Marija udostojala pohoditi. Potiče ih da kliču i da cvjetaju jer im je Ona, vedrina sjenama grešnika¹¹ donijela sretnu sudbinu i zalog blaženstva, spasenja grešnicima,¹² obasjala ih je svjetlošću (Vičić, 1686: 360 – 361).¹³ Maleni Isus, kojega će Djeвица roditi, ta đurđica¹⁴ dolazi blagosloviti brda¹⁵ (str. 361). Pri početku pjesme saznajemo da je Krist, bježeći od kralja Heroda, otišao u Egipat te je potom, uslijed prijetnje rata, Djevičina kuća kroz nebeski prostor odletjela iz Svete zemlje kako bi umakla ratnom oružju. Zaustavila se u gradu Rijeci, na uzvišenom trsatskom brdu. Ondje se zadržala tri godine i dvjesto dana te se potom premjestila u talijanski gradić Loreto. Vičić žali što je kućica napustila njegovu milu Rijeku te promišlja kako li je ta zemlja uvrijedila Djevicu da više nije mogla uživati u blagodatima Njene kuće. Stoga pita Djevicu zašto je otišla i ostavila ih u najvećoj boli, a donijela dobrobit Loretu (str. 365).¹⁶ Propituje je li narod dovoljno slavio Djevicu. Konačno, ipak prihvaća tu sudbinu¹⁷ i umjesto da nastavi žalovanje, odlučuje ponizno štovati tragove Marijine kuće i trsatsku zemlju, premda oskudnu, promatra kao dragulj (str. 367 – 368).¹⁸ Zahvaljuje Djevici na velikodušnim darovima kroz vrijeme boravka u njegovim krajevima. Pozdravlja kuću koja je došla s neba, onu u kojoj se spasio izgubljeni svijet i u kojoj se rodio prvi

¹¹ *umbris serena sontium*

¹² *confidit altis montibus / beatitatis arrham / datum salutis sontibus*

¹³ U daljnjem tekstu se kad god se citira iz navedenog izdanja iz 1686. donosi samo stranica kao referenca.

¹⁴ *hoc lilium convallium*

¹⁵ *venit beare montes*

¹⁶ *Cur Virgo adusque murmura / frementis Amphytrites / et Adriae usque littora (...) tuos tulisti palmites (...) brevi mora vim maximi / doloris editura, / solo propinquans Auximi, / laurisque profutura?*

¹⁷ *Amoris haec suspiria / piosque sisto planctus*

¹⁸ *Ego tui vestigia / supplex adoro tecti (...) Lambo relictum pulverem, / tersactidemque glebam, / terramque quamvis pauperem / commentor esse gemmam.*

glas nebeskog mira (str. 369 – 370).¹⁹ Prihvaća prelazak kućice u Loreto i hvali ga kao brdo pogodno za Marijinu slavu (str. 370).²⁰ Moli Djevicu za pomoć kršćanskim ratnicima u borbi protiv Turaka Osmanlija i da se proslavi kao pobjednica nad njima. Priziva mir u Europu i spominje datulju kao simbol osvojenog, vraćenog Istoka. Želi otjerati rat i zavjetima posvetiti talijanski brežuljak Djevici. Na kraju pjesme Vičić govori o svom pohodu svete kućice, ponizno predaje srce premilostivoj Djevici te odlazi.

4.2. „Mons Esquilinus“

Mons Esquilinus puni je naslov druge pjesme Vičićeva pjesničkog ciklusa *Montes Mariani*. Sama pjesma podijeljena je u dva dijela naznačena podnaslovima *Pars prima* te *Pars secunda*.

Osnovna tema druge pjesme crkva je santa Maria Maggiore u Rimu i relikvija betlehemskih jaslica koja se čuvala u toj crkvi. Pjesmu tvore sveukupno 194 rimovana distiha, a ukupno iznosi 388 stihova. Prvi dio pjesme *Mons Esquilinus* sačinjen je od 114 rimovanih distiha (ukupno 228 stihova), a drugi dio od 80 rimovanih distiha (ukupno 160 stihova). Vrsta stiha je, kao i kod pjesme *Mons Lauretanus in Piceno*, rimovani distih sastavljen od jampskih dimetara i anakreontika dok je rima ponovno unakrsna (ABAB), kao što je slučaj i kod prve pjesme.

Osvrnimo se sada na povijesnu pozadinu o brežuljku Eskvilinu. S površinom od gotovo sedamdeset hektara Eskvilin je najveći od sedam rimskih brežuljaka na kojima se prostire grad Rim. Tijekom povijesti održao se elitnom zonom (Heiken et al., 2005: 153). Uz arheološke intervencije, zemljane radove, gradnju i dinamiku naseljavanja ovo područje bilo je poprilično urbano i razvijeno (Adornato et al.). Brežuljak Eskvilin jedan je od četiri točke, uz Palatin, Celij i Kvirinal, koje su u doba vladavine kralja Servija Tulija (578 – 534. pr. Kr.) tvorile tzv. *Roma quadrata*, urbani perimetar grada Rima (Bravo 1998: 173). Za vladavine prvog rimskog cara Cezara Augusta (27. pr. Kr. – 14. po Kr.) na Eskvilinu je osnovana aristokratska rezidencija s luksuznim vrtom zvana *Horti Lamiani* koja je kasnije postala jednim od najpoznatijih carskih vrtova oko drevnoga grada (Masi et al., 2023: 111). I *Domus aurea* cara Nerona (54 – 68. g. po Kr.), čije su ruševine kasnije tamo pronađene, nalazila se na Eskvilinu. Poslije se na tom prostoru uzdigao Koloseum, najveći antički amfiteatar (Heiken et al., 2005: 153). Na Eskvilinu su se račvale

¹⁹ *Ave, Domus, qua perditus, / ave, recepit Orbis, / ave, profectum coelitus, / summis medela morbis, / ave domus, qua caelicae / vox prima pacis orta.*

²⁰ *Solum tibi quod aptius / prae colle laureato, / tuis virente castius / adoreis parato?*

ulice Labicana – Prenestina, a nalazio se tu i prolaz cestovnih osi i akvadukata. Također, privatne grobnice, vile i vrtovi utjecajnih obitelji krasili su ovaj brežuljak (Adornato et al.). Trajanov park zauzimao je veći dio vrha brežuljka. Nalazile su se tamo i Trajanove terme koje je izgradio arhitekt Apolodor iz Damaska 104. – 109. godine. Taj kompleks javnih kupališta iziskivao je veliku potrošnju energije. Dan–danas mogu se pronaći ostaci termi, ponajviše polukružne eksedre, nekoliko zidova, fontana i cisterni (Heiken et al., 2005: 153 – 154).

U 18. stoljeću u podnožju Eskvilina prilikom prekapanja ruševina rimske građevine, koja se tada nalazila u sklopu samostana, pronađena je kolekcija vrijedne srebrnine. Ti srebrni predmeti nekoć su bili vlasništvo bogate rimske obitelji, a sada se čuvaju u Britanskom muzeju (Colledge, 1982: 295). Prilikom zemljanih radova 1871. godine na Eskvilinu otkrivena je nekropola Porta Maggiore s brojnim natpisima koji se čuvaju u Nacionalnom muzeju u Rimu (Adornato et al.). Svojedobno je na Eskvilinu podignuta bazilika svete Marije Velike, poznatija kao Basilica di Santa Maria Maggiore, koja je najveća marijanska crkva u Rimu (Heiken et al., 2005: 153). Zabilježena je legenda o toj antičkoj kršćanskoj bazilici koja se prenosi još od srednjovjekovlja, no sama priča seže daleko ranije, sve do u četvrto stoljeće. Prema predaji, usred ljeta (točnije, 5. kolovoza) sredinom četvrtog stoljeća čudesno je pao snijeg na eskvilinskom brežuljku i označio točne obrise i oblik bazilike za koju je Djevica Marija željela da se izgradi njoj u čast. Navodi se da je potom papa Liberije probio tlo, a onda je uslijedilo još jedno čudo u kojem su se temelji građevine sami pokazali (Donkin, 2008: 225). U nekim zapisima nalazimo da je raniji pučki naziv za baziliku, proizašao upravo iz spomenute legende, bio *Sancta Maria ad nives*, to jest, *Snježna Gospa*. Također, budući da je već u četvrtom stoljeću u bazilici uređena špilja po uzoru na betlehemsku, prenosi se i naziv *Sancta Maria ad praesepe*, to jest, *Gospa od jaslca* (M.P., 2017).

Sadržajno, u prvom dijelu druge pjesme Vičić progovara o svojoj žarkoj želji za razgledanjem kraljevske prijestolnice na sedam brežuljaka misleći na veličanstveni grad Rim²¹ (Vičić, 1686: 380).²² Želeći istaknuti znakovitost i važnost Rima, poziva muzu Klio da se zadivi nad veličinom nebeskog namjesnika (ibid.).²³ Premda spominje neka značajna rimska obilježja, ipak naglašava kako neće govoriti o njima, već o plemenitom mramoru eskvilinske kuće, to jest, o crkvi Santa Maria Maggiore u Rimu. Nadalje, ipak spominje priču iz rimske povijesti o dolasku

²¹ *Successit ardor regiam / Lustrare septicollem*

²² U daljnjem se tekstu za citate iz navedenog izdanja iz 1686. donosi samo stranica kao referenca.

²³ *Hic syderum vicariam / Clio, stupesce molem*

roba Servija Tulija na tron. Govori o znamenju – gorućem plamenu iznad Servijeve glave – po kojem je kraljica Tanakvil (žena rimskog kralja Tarkvinija Priska) spoznala da će Servije Tulije postati kralj (Susnyak, 2019). On, nekoć rob, zasjeo je na brdu Eskvilinu i vladao (Vičić, 1686: 381).²⁴ Potom spominje služavku koja je postala kraljicom, vjerojatno se referirajući na Djevicu Mariju. Zatim progovara o ubojstvu kralja Tarkvinija Priska (tasta Servija Tulija) u senatu. U cjelini pjesme Vičić tonom punim zanosa spominje stare Rimljane i priče iz rimske povijesti, a paralelno govori i o Djevici Mariji glasom punim klicanja na tragu *Pjesme nad Pjesmama*. Tako i ovdje, u nastavku pjesme, govori o Mariji koja je označila kraljevski prag sjajem snijega (str. 382).²⁵ Nastavlja priču o Tuliji, zlobnoj kćeri Servija Tulija koja se u svojoj oholosti željela domoći kraljevstva, čak i pod cijenu očeva života. Naime, kako znamo prema legendi, njen muž Lucije Tarkvinije Oholi usmrtio je Servija Tulija i tako se domogao vlasti (Susnyak, 2019). Vičić zaključuje kako uzalud spremaju grimizne plašteve i vrpce za svoje vladare kad ih često čine grimiznima svojom krvlju (Vičić, 1686: 382 – 383).²⁶ Tim stihovima želi naglasiti koliko je krvnog zločina počinjeno kako bi se pojedinci, koji su u stanju usmrtiti i pripadnike vlastite krvi, domogli vlasti. Na tom mjestu spominje i Kvirina, to jest, Romula, mitskog osnivača grada Rima koji je žezlo natopio krvlju ubojstvom vlastitog brata Rema (str. 383).²⁷ Nadalje, Vičić ponovno prelazi na stihove o Mariji koja je blistava stekla vlast nad kraljevstvom te “trijumfira” rosnim snijegom usred ljeta,²⁸ čime se referira na povijesnu legendu o padu snijega na eskvilinskom brdu usred kolovoza (str. 383 – 384). Ondje, desnica Petrova (papa Liberije) motikom označava teren za izgradnju crkve Santa Maria Maggiore. Tamo će inje ostati duže od mramora,²⁹ a taj snijeg može otopiti samo vatra srca (str. 386 – 387).³⁰ U drugom dijelu pjesme Vičić nastavlja pjevati o snijegu koji je zajedničko utočište ljubavi. Spominje sv. Kajetana, osnivača reda teatinaca kojem je i sam pripadao (str. 387 – 388).³¹ Zatim, izjavljuje kako će mu u pisanju pomoći nadahnuće dvaju brda vjerojatno aludirajući na antičku predaju prema kojoj su pjesnici dobivali nadahnuće od muza na

²⁴ *Colle assidens in isto, / leges dabat Quiritibus*

²⁵ *Nivis nitore regium / Signat Maria limen*

²⁶ *O Regna multo principum / Cruore sordidata, / Vestris rubore muricum / Ostroque purpurata / Frustra paratis pallia / Et infulas dynastis, / Vestro cruore qualia / Persaepe purpuratis.*

²⁷ *Quirinus urbis conditor / Hac arte regna fixit, / Cum fratris acer perditor / Sceptrum cruore tinxit.*

²⁸ *Aura triumphas roscida / Aestus calente flamma: / Sextilis ussit principe / Cum Phaebus arva stella*

²⁹ *Manebit ista marmore / Constantior pruina*

³⁰ *Solus resolvit grandinem / Hanc pectoris pyrites.*

³¹ *Nive hac calores strenuus / Suxit suos Thiene*

planinama. Za Vičića su ta dva brda loretsko i eskvilinsko brdo. Pripovijeda o Betlehemu i noći rođenja Isusova kada ga je Djeвица Majka smjestila u kolijevku (str. 388).³² Ponovno se vraća crkvi Santa Maria Maggiore u kojoj je sv. Kajetan u ruke primio “sunce”³³ (tu Vičić najvjerojatnije aludira na Dijete Isusa)³⁴ i gdje se sada nalaze svete kolijevke i jaslje Isusove (str. 388 – 389).³⁵ Zatim, spominje se sv. Jeronim, Dalmatinac rođen u Stridonu, koji je tražio jaslje rođenog Boga makar i umro,³⁶ a kojemu je sada grob snijeg Djevičin,³⁷ to jest crkva Santa Maria Maggiore (str. 390). Govori i o začetniku isusovačkog reda, sv. Ignaciju (ibid.).³⁸ Zanimljivo je ovdje naglasiti da je sv. Ignacije služio svoju prvu svetu misu upravo u bazilici Santa Maria Maggiore u Rimu.³⁹ Nadalje, spominje i kardinala sv. Karla Boromejskog, rimskog cara Henrika Pobožnog te djevicu Kunegundu (str. 390 – 392). Vičić najavljuje kraj pjesme (str. 392).⁴⁰ Poziva južni vjetar da raspuše snjegove Djevičine⁴¹ pa da poteku čiste vode (ibid.).⁴² U to more milosti Vičić će uroniti svoje srce (ibid.).⁴³ Na samom kraju, autor se obraća Djevici Mariji i moli ju da prognanike koji uzdišu za nebom preda zvijezdama⁴⁴ te utješi nas koji plačemo u suznoj dolini (str. 393).⁴⁵

³² *Bethlemiis, nutritia / Quem mater, ante cunis / Fixit*

³³ *Ista, Thiene brachiis / Excepit aede solem*

³⁴ http://www.borgato.be/MISCELLANEA/ROMA_MONTI_SMAG/html/maria_maggiore.html , pristupljeno: 17. srpnja 2024.

³⁵ *Hic sancta sunt Cunabula, / Praeseptumque*

³⁶ *Praesepe nati Numinis / Et mortuo petitum*

³⁷ *Huic tumba nix est Virginis*

³⁸ *Ignatius Iesu Ordinis / Hic institutor arsit / Sacri calore flaminis, / Quem navus orbe sparsit; / Primum dapes hic mysticas / Ignatio litanti*

³⁹ Saint Ignatius Loyola. Rockhurst University, dostupno na: <https://www.rockhurst.edu/about/mission-ministry/jesuit-educational-tradition/saint-ignatius-loyola> , pristupljeno: 3. srpnja 2024.

⁴⁰ *Hic sisto, collis inclyte, / Chelisque laxo nervos*

⁴¹ *Eia, Auster (...) Veni, nivesque Virginis / Perfla*

⁴² *fluantque lymphae*

⁴³ *Hoc gratiarum gurgite / Meum cor ipse mergam*

⁴⁴ *Coeli gementes exules / Astris Maria redde*

⁴⁵ *Solare nos, qui plangimus / In valle lachrimarum*

5. MOTIVI U PJESNIČKOM CIKLUSU *MONTES MARIANI*

Kroz pjesme *Mons Lauretanus in Piceno* te *Mons Esquilinus* provlači se niz **motiva**. Pronalazimo ponajviše motiva iz prirode. Uočavamo prirodne elemente vatru (*ignis*), zemlju (*terra*), zrak (*aura/aether*) i vodu (*aqua*). Raznovrsna je i flora koja obuhvaća planine (*mons*), brežuljke (*collis*), doline (*vallis*), polja (*campus*), razne biljke (*planta*) i cvijeće (*flos*). Tako se spominju đurđica (*lilium convallium*), cedar (*planta cedrina/cedrus*), palma (*palma*), narcis (*narcissulus*), ljiljan (*lilium*), maslina (*oliva*), loza (*vitis*). Sadržana je i fauna gdje se navode golubice (*columbae*), ptice (*avis*), konj (*equus*), lav (*leo*), zmija (*vipera*), jelen (*cervus*) te leopard (*pardalin*).

Mnogobrojni motivi nositelji su kršćanske simbolike. Pjesme su sadržajno iznimno bogate i uključuju motive iz starozavjetne i novozavjetne povijesti.

Na taj način motiv izvora vezuje se uz Krista. Pri početku prve pjesme *Mons Lauretanus in Piceno* o Kristu se govori kao o izvoru ljubavi⁴⁶ te izvoru božanskog života (Vičić, 1686: 361).⁴⁷ Osim Krista, motiv izvora obuhvaća i Djevicu Mariju (ibid., str. 361 – 362).⁴⁸ Izvor–vodom života naziva se Mariju i u prvoj pjesmi (ibid., str. 362).⁴⁹

Uz izvor, dakako, neizostavno vezujemo vodu. Voda najčešće označava pranje i čišćenje (kao prilikom sakramenta krštenja) te nevinost, a u rjeđim slučajevima muku i nevolju (Badurina, 1979: 586). Prisutna je u mnogim religijama (Devetak, 1980: 31). “Voda igra primordijalnu ulogu u stvaranju svijeta i života” (Lujić, 2011: 2). Prirodni je element prikladan za slikovito izražavanje onog uzvišenog, konačnog i vječnog. Voda je posredstvo života, kako ovog sadašnjeg, tako i onog vječnog. Simbol je Božje prisutnosti u Edenu – Novom Jeruzalemu (Lujić, 2011: 6).

Nadalje, motiv vatre, to jest, plamena, nosi dvojako značenje. Simbolizira mučeništvo, ali i vjerski žar. Prikazuje se i poosobljeno u liku čudovišta koje riga plamen ili salamandera koji može živjeti u vatri. Plameni jezici koji su se pojavili nad glavama apostola na blagdan Pedesetnice (Duhova) naznačuju prisutnost Duha Svetoga. S druge strane, plamen predstavlja i muke paklene

⁴⁶ *prolui / quis nolit hoc amoris / a fonte?*

⁴⁷ *quae claudis alvo divite / vitae **fluenta** divae*

⁴⁸ *Salit Maria limpidus / beatitatis amnis (...) quis non amabit praeditos / divinitate **fontes?***

⁴⁹ *Tunc montuosa culmina / vitae bibere **lympham***

(Badurina, 1979: 581). U prvoj pjesmi nalazimo motiv vatre koji simbolizira Duha Svetoga, govori se o Kristu koji je začat po Duhu Svetom (Vičić, 1686: 361).⁵⁰

Zemlja iz koje niče zelenilo nerijetko je simbol Crkve koja čovjeku pruža utočište i duhovnu okrpju (Badurina, 1979: 591). U prvoj pjesmi spominju se hebrejska⁵¹ te liburnska zemlja (Vičić, 1686: 362, 365).⁵²

Motiv palme u prvoj pjesmi *Mons Lauretanus in Piceno* javlja se u nekoliko stihova na raznim mjestima u tekstu.⁵³ Od davnina, još od antičkog vremena, palma je simbolizirala pobjedu (Kliškić, 2021: 22). Isto tako, u kršćanskoj simbolici palmina grana označava pobjedu nad mukom i smrću. Običavaju se mučenici prikazivati s palmom ili uz palmu i sredstvo kojim su mučeni. I sam Krist često je prikazivan kako drži palmu u ruci kao onaj koji je nadvladao grijeh i smrt (Badurina, 1979: 447). Pokatkad se palma povezivala i s Djevicom Marijom na što je utjecala Pjesma nad pjesmama. U prikazima Navještenja i objavljenja smrti Djevici Mariji arkandeo Gabriel drži palmine grane u ruci, a i sveti Ivan u prikazima Marijine smrti nosi palmino lišće (Kliškić, 2021: 22).

Tako se i cedar spominje više puta u prvoj pjesmi.⁵⁴ Već od srednjeg vijeka poznat je kao simbol Djevice Marije. Cedar, koji označava snagu i izdržljivost, u kontrastu je s ljepotom i ljupkošću kojima se Marija odlikuje. U Svetom pismu saznajemo da je stablo cedra jedno od prvih stabala koje je Stvoritelj posadio (Kliškić, 2021: 22). Općenito cedrovina, a posebice libanski cedar označuju Krista. U Bibliji pronalazimo stihove koji opisuju Krista⁵⁵ i stihove koji govore o Mesiji i Njegovu kraljevstvu.⁵⁶ Uz cedar se vezuju ljepota i dostojanstvo (Badurina, 1979: 179).

U pjesmi *Mons Lauretanus in Piceno* o Kristu se govori nazivajući ga cvijetom, đurđicom (Vičić, 1686: 361).⁵⁷ Općenito, svaki cvijet sadržavao je kvalitete koje odražavaju mističnost i

⁵⁰ *Flos ille campi, flaminis / conceptus inter ignes*

⁵¹ *Hebraea terra*

⁵² *Liburna terra*

⁵³ *O mille sedes laureis, / Palmisque digna mille. (...) Cuius verticem / Hebraea palma textit (...) Hac aede plena gloriis / Privata palma plorat, itd.*

⁵⁴ *Quis planta gratos cedrina (...) Cedrus decora Libani (...) Salvete montes inclyti, / Quos Cedrus haec honorat.*

⁵⁵ "Stas mu je kao Liban, vitak poput cedra" (Pj 5, 15)

⁵⁶ "S vrha cedra velikoga, s vrška mladih grana njegovih, odlomit ću grančicu i posadit je na gori visokoj, najvišoj" (Ez 17, 22)

⁵⁷ *Flos ille campi, Flaminis conceptus inter ignes / Hoc lilium convallium venit beare montes*

receptivnost Marije i(li) Isusa. Bernard ih oboje naziva cvjetovima, a fascinira ga da riječ ‘Nazaret’ u prijevodu znači ‘cvijet’. U Bibliji nalazimo referencu na cvijeće (Kliškić, 2021: 20).⁵⁸

Motiv majke u pjesmama spominje se desetak puta.⁵⁹ Opći sabor u Efezu Mariju je prozvao Majkom Božjom, to jest Bogorodicom. Don Alojz Jurak interpretira Mariju kao Bogorodicu “kroz povijest spasenja, počevši od Božjeg obećanja Izabranom narodu, preko događaja navještenja i utjelovljenja Sina Božjega. U otajstvo Krista Marija je uprisutnjena kao ona koja je ‘milosti puna’ po vjeri kojom se posvema predala Bogu, po Duhu koji u njoj svojom silom izvodi utjelovljenje, po velikodušnomu pristanku da postane Spasiteljevom Majkom i po osobnom posvećenju milošću Božjom kojom je ‘silom Svevišnjega’ postala majkom i trajno ostala djevicom” (Badurina, 1979: 29).

Tragamo li za pojmom ‘Djevica’, Leksikon ikonografije, simbolike i liturgike zapadnog kršćanstva odmah nas upućuje na pojam ‘Bogorodica’. U slučaju Blažene Djevice Marije ta dva pojma su neodvojiva, to jest, njeno majčinstvo uzvisuje nepomućeno djevičanstvo, a čisto djevičanstvo postiže svoj plod i proslavu u Bogorođenju. “Marija je djevica u vrijeme Isusova začeca, u porodu i poslije poroda” (ibid., str. 30). Njeno djevičanstvo oznaka je “Novog Adama i novog stvorenja” (ibid.). U pjesmama motiv ‘djevica’ spominje se više od trideset puta na raznim mjestima.⁶⁰

Lovor simbolizira pobjedu, vječnost i čistoću. U prošlosti, pobjednike se običavalo kruniti lovorovim vijencem. I u sv. Pavla pobjeda kršćanina bit će ovjenčana takvim vijencem (ibid., str. 385). Kroz pjesme motiv lovora provlači se na više mjesta.⁶¹ Još neki od starozavjetnih motiva koje pronalazimo u pjesmama spomen su Boga Oca (Vičić, 1686: 360).⁶² Nadalje, uvodi se i starozavjetna priča o Raheli,⁶³ Jakovljevoj ženi i majci Josipa i Benjamina, koja je umrla rađajući svog drugog sina Benjamina, što pronalazimo u Knjizi Postanka (ibid., str. 363). Nadalje, kod proroka Jeremije stoji zapisan spomen Rahele u mjestu Rami, okupljalištu prognanika. Prorok se

⁵⁸ “Ja sam cvijet šaronski/ ljljan u dolu” (Pj 1, 2:1)

⁵⁹ *Montes beati plaudite quos Mater illa currit / Intacta Mater admoves pacis perenne pignus / O alma Mater Numinis maris serena stella*, itd.

⁶⁰ *Amica Virgo montium / Virgo, Parensque vive / Quem Virgo pura gignes/ His Virgo votis annue.*

⁶¹ *Laurisque profutura / Ubi virente lauro / Collis notate lauro / Prae colle laureato / O mille sedes laureis*

⁶² *fatis parens felicibus / es facta cum Tonantis*

⁶³ *Lugubris in Bethlemica / vox est vagata Rama, / Rechele pulchra denuo / suos gemente natos, / venis resectis, strenuo / cruore purpuratos*

obraća Izraelcima u progonstvu i prisjećajući se Rahelina plača, daje im nadu. Nalazimo to u biblijskim stihovima (Kaštelan i Duda, 1969).⁶⁴

Novozavjetni motiv na koji nailazimo pri početku prve pjesme priča je o judejskom kralju Herodu Velikom koji je u vrijeme Kristova rođenja u Betlehemu izvršio pokolj nevine dječice, što prenosi Matejevo Evanđelje (II, 16). Pred njim Josip, Marija i maleni Isus bježe u Egipat, što također nalazimo zapisano u Matejevu Evanđelju (Kaštelan i Duda, 1969).⁶⁵ U pjesmi *Mons Lauretanus in Piceno* stoje stihovi koji prenose tu novozavjetnu priču (Vičić, 1686: 363).⁶⁶ Nadalje, u prvoj pjesmi pronalazimo i novozavjetni motiv Djevice Marije čija blažena utrobi nosi božanskog sina Isusa začetog po Duhu Svetom (ibid., str. 361).⁶⁷ Njega donosi na ovaj svijet kao vječni zalag mira (ibid., str. 364).⁶⁸

Nastojeći u kršćansku temu unijeti i duh antike, Vičić u *Montes Mariani* uključuje i brojne antičke motive. Tako Djevicu Mariju naziva *nympha* što odmah možemo povezati s pojmom nimfe iz grčke mitologije (ibid., str. 362). Nadalje, autor opisuje odlazak Marijine kućice pred “ratnim oružjem”,⁶⁹ to jest prijetnjom rata, i tu nailazimo na spomen rimskog boga rata Marsa (ibid., str. 363). Kasnije, spominju se rimski bogovi ognjišta lari (ibid., str. 364).⁷⁰ Potom, autor nam donosi referencu na grčku božicu mora Amfitritu (ibid., str. 365).⁷¹ Pozdravljajući brdo,⁷² Vičić koristi pridjev koji nas asocira i na rimskog cara Augusta, a opisujući to brdo, krasi ga lovorom Dafne, jedne od najljepših nimfi u grčkoj mitologiji (ibid., str. 367). U stihovima koji slijede uvodi referencu na antičku priču o Psihi i Kupidonu sačuvanu kod Apuleja (ibid., str. 368).⁷³ Zatim, Vičić radi paralelu između Djevice i božice Artemide (rimski, Dijane) koja je bila i božica Mjeseca

⁶⁴ *Ovako govori Jahve: “Čuj! U Rami se kukanje čuje i gorak plač: Rahela oplakuje sinove svoje, i neće da se utješi za djecom, jer njih više nema”* (Jr 31, 15)

⁶⁵ *A pošto oni otiđoše, gle, anđeo se Gospodnji u snu javi Josipu: “Ustani, reče, uzmi dijete i majku njegovu te bježi u Egipat i ostani ondje dok ti ne rekнем jer će Herod tražiti dijete da ga pogubi.” On ustane, uzme noću dijete i majku njegovu te krene u Egipat.”* (Mt II, 13)

⁶⁶ *Herodianus parvulos / ut inchoavit ensis / secare ceu narcissulos, / Christo est petita Memphis*

⁶⁷ *Virgo Parensque, vive, / quae claudis alvo divite / vitae fluenta divae / flos ille campi, flaminis / conceptus inter ignes*

⁶⁸ *Maria natum / infers (...) intacta Mater admoves / pacis perenne pignus*

⁶⁹ *Inde avolat Mavortio / cessura Cella ferro*

⁷⁰ *Lares verustos Tarsiae*

⁷¹ *Cur Virgo adusque murmura / frementis Amphytrites*

⁷² *Auguste salve Daphnica / collis notate lauro / a puppe vise nautica*

⁷³ *Pugnamque post Athleticam / hic ille plausit Hymen, / ubi increatus mysticam / iunxit Cupido Psychen*

(ibid., str. 369).⁷⁴ U stihu *Stat pro Quirinis arcibus* autor vjerojatno aludira na utvrde rimskog brežuljka Kvirinala (ibid.). Prema mitologiji Amfion je utvrđivao Tebu tako da se kamenje samo slagalo po zvukovima njegove lire, što nalazimo i u stihovima pjesme (ibid.).⁷⁵ Uočavamo i spomen rijeke Stiks koja prema grčkoj mitologiji teče oko cijelog podzemlja.⁷⁶ Nekolicina stihova koji slijede⁷⁷ uvodi priču iz grčke mitologije o bogu ljepote Apolonu koji se zaljubio u nimfu Dafnu (ibid., str. 370). Nju je otac, riječni bog Penej, pretvorio u lovorovo stablo kako bi utekla Apolonu i sačuvala svoju čednost⁷⁸ (ibid., str. 371). I stihovi koji slijede⁷⁹ te nekoliko stihova kasnije nastavljaju s opisom detalja te antičke priče (ibid., str. 371 – 372). U stihovima Feb pak simbolizira Krista, a datulja simbol osvojenog, to jest, vraćenog Istoka (ibid., str. 375).⁸⁰

U samom naslovu druge pjesme *Mons Esquilinus* zapažamo antički motiv – spomen Eskvilina, jednog od sedam rimskih brežuljaka. Na početku druge pjesme spominje se Klio, jedna od devet muza (ibid., str. 380).⁸¹ Malo zatim autor spominje i grčku božicu mudrosti Atenu koristeći njezin pridjevak Palada (ibid.).⁸² Nadalje, obraća se Romulu⁸³, mitskom osnivaču grada Rima (ibid.). Nailazimo i na spomen rimskog kralja Servija Tulija⁸⁴ (ibid., str. 381). U drugoj pjesmi uočavamo brojne antičke motive, kako rimske tako i grčke, no u radu smo spomenuli samo neke istaknutije.

Vičić u pjesničkom ciklusu *Montes Mariani* govori i o događajima iz kasnije povijesti, a prije svoga vremena. Tako prenosi priču o odlasku Marijine kućice iz Svete zemlje kako bi umakla

⁷⁴ *Hic Solis a reflexibus / quae Virgo mutuatum, / ceu Luna, purum Delii / hausit, tultque lumen, / amoris o parelii, / o Luna! Solque Numen!*

⁷⁵ *Admiror hic Amphionis / volasse saxa cantu*

⁷⁶ *Stygisque damna bellicae / in inferos retorta*

⁷⁷ *Phaebusque crevit infans (...) hic nympa credo Thessala / haesit sequente Phaebo, / et arte plusquam Daedala, / adhuc amante Phaebo, / ipsosque teste laureum / mutatur in virorem, / tuta recludens aureum / custodia pudorem*

⁷⁸ *et arte plusquam Daedala, / adhuc amante Phaebo, ipso(s)que teste laureum / mutatur in virorem, / tuta recludens aureum / custodia pudorem.*

⁷⁹ *Te pulchra Daphne sanctior / Apollo concupivit, / suaque coeli pulchrior, / te sede nympa adivit: / Apollo, divus aurea / Cupido quem sagitta accendit*

⁸⁰ *quos crebra prodet margaritis / Phaebi petita cunis*

⁸¹ *Hic syderum vicariam / Clio stupesce molem.*

⁸² *Non summa rerum pondera, / non Palladis labores*

⁸³ *Attende non ignobile / ad barbiton Quirine*

⁸⁴ *Serva Parente Servius / natus, patrumque votis / regno potitus Tullius*

ratu koji se nazire⁸⁵ i njezinu dolasku u Rijeku⁸⁶ na brežuljak Trsata (ibid., str. 363 – 364).⁸⁷ Nadalje, bilježi kako se kućica ondje zadržala tri godine i dvjesto dana⁸⁸ te je potom, jer je narod “uvrijedio” Djevicu Mariju,⁸⁹ kućica prešla u grad Loreto (ibid., str. 364 – 366).⁹⁰ Marijina kućica izdržala je i propast Nazareta te se nastanila na talijanskim brežuljcima (ibid., str. 369).⁹¹ Tamo je stajala kao kula od koje treba strepiti Tračanin, to jest, Turci Osmanlije (ibid.).⁹² Budući da su kroz ta stoljeća Turci Osmanlije harali Europom, Vičić na više mjesta spominje upravo borbu protiv neprijatelja Turaka i obraća se Djevici Mariji moleći ju za pomoć u kršćanskom otporu (ibid., str. 373).⁹³ Pita Djevicu kada će ju se moći zvati pobjednicom nad Osmanlijama (ibid.).⁹⁴ Nadalje, poziva ju da ujedini oružje svojih kraljeva i “izbičuje” bosporski tjesnac,⁹⁵ gdje se zapravo odnosi na Istanbul kao na sjedište Turaka (ibid.).

Kroz obje pjesme protežu se i motivi iz autorove suvremenosti. Kako je u Vičićevo vrijeme Hrvatska i dalje bila pod vlašću Habsburgovaca, autor u svoje pjesme unosi upravo i motive iz tog razdoblja. Na taj način spominje i austrijskog kralja Leopolda I.⁹⁶ te poljskog kralja Jana III. Sobjeskog (ibid., str. 375, 377).⁹⁷ Nadalje, Vičić spominje i svoj pohod svetoj Marijinoj kućici⁹⁸ te sliku na koju je tada naišao – svećenika koji je noseći srce u ruci preko nepoznatih obala tražio tu kućicu⁹⁹ (ibid., str. 379). Zadivljen čudesnim događajem i ganut odgodom smrti svećenika kako bi donio srce Djevici Mariji na dar, i sam Vičić odlučuje ostaviti srce Premilostivoj Djevici te otići (ibid.).¹⁰⁰

⁸⁵ *cum saevus hostis urbibus / caleret atque tectis, / mox Virginis, per nubibus / per Coeli inane vectis, / inde avolat Mavortio / cessura Cella ferro*

⁸⁶ *tectumque cultum a Virgine, / longo ambitu viarum / stitisse fertur Flumine*

⁸⁷ *Tersacti edito / ponis Sacella clivo.*

⁸⁸ *Ecclipticum ter syderum / sol balteum cucurrit, / et insuper sub Hesperum / ducenties recurrit*

⁸⁹ *Sed, proh dolor; te quomodo / offendit ista tellus*

⁹⁰ *post paululum locatis / ultra fretum penatibus, / ubi virente lauro, / laetis moraris montibus*

⁹¹ *Indemne tectum Virginis / a Nazareth ruinis, / domusque nati Numinis / in collibus Latinis / subsistit*

⁹² *stat pro Quirinis arcibus / Thraci timenda turris*

⁹³ *O vocata / tuos favores exere, / ensemque Christianum / tuae vigore dexteræ / rota*

⁹⁴ *O quando pubis Martiae / amussis ordinata, / Virgo domatrix Thraciae / diceris?*

⁹⁵ *Virgo tuorum mutua / regum jugato tela, / et Bosporanae cornua / his Deliae flagella*

⁹⁶ *lunata victor offeret / vexilla Leiopoldus*

⁹⁷ *Sobieskius sit patrio / felicior Vitoldo*

⁹⁸ *haec tecta cum petivi*

⁹⁹ *Manu ferentem pectora / refert tabella mystam, / ignota qui per littora, / domum petebat istam*

¹⁰⁰ *Discedo Clementissimae / cor Virgini relinquens: / istae meae sint victimae! / Excors recedo vivens*

U pjesmama pronalazimo i naznake autorove privatne pobožnosti. Posebice u navedenim stihovima možemo zapaziti autorovu poniznost i predanost onome što je božansko. Autor nastoji s Isusom proživjeti Njegovu bol, a trsatsku zemlju na koju se spustila Nazaretska kućica promatra kao dragocjenost (ibid., str. 367).¹⁰¹ Nadalje, nastoji slijediti Marijine staze i opjevati Njenu veličinu (ibid.).¹⁰² Svoje srce predaje božanskom i u njemu traži utočište i utjehu (ibid., str. 392–393).¹⁰³ Pokazuje i svoju odanost svetoj Crkvi katoličkoj (ibid., str. 393).¹⁰⁴

¹⁰¹ *Ego tui vestigia supplex adoro tecti, ubi latebat regia Caelestis Architecti carni jugata claritas, mortalibusque curis Iesu gemebat parvitas, istis morata muris. Lambo relictum pulverem, Tersactidemque glebam, terramque quamvis pauperem commentor esse gemmam.*

¹⁰² *Te prosequar si quivero trans aequor evolando, loquarque cum te videro vi mentis aestuando.*

¹⁰³ *Hoc gratiarum gurgite meum cor ipse mergam. (...) Solare nos, qui plangimus in valle lachrimarum.*

¹⁰⁴ *Omnia et singula quae in hoc Opere continentur (...) S.S.Romanae Ecclesiae Doctrinae subiicio, in cuius veritatis infallibilis luce, tanquam obedientissimus filius, vivere, et mori desidero.*

6. PRIKAZ DJEVICE MARIJE U *MONTES MARIANI*

Djevica Marija prvenstveno je bila žena. U Vičića, Marija je bezgrešna hrabra žena.¹⁰⁵ Znakovita je i u evanđelista Ivana riječ “žena” kada govori o Djevici. Riječ je to koja se čula “na svadbi u Kani i s križa na Golgoti” i povezuje ta dva događaja. U Knjizi Otkrivenja govori se o ženi u sunce odjevenoj (Lubina, 2017/2018: 28).

Kada opjevava Djevicu Mariju Vičić upotrebljava razne epitete i metafore. Ona je i djevica i majka. Ti njezini pridjevci protežu se na više mjesta kroz obje pjesme.¹⁰⁶ U stihovima uočavamo i neke Marijine epitete. Ona je čista (*pura*), neokaljana (*intacta*), premilostiva (*clementissima*), dojilja (*nutritia*), blaga (*alma*), blistava (*serena*). Djevica Marija bistra je rijeka blaženstva (Vičić, 1686: 361).¹⁰⁷ Prekrasna metafora *stella maris* naziva ju zvijezdom mora. Tijekom srednjega vijeka Marija se na hrvatskim prostorima uz more štovala upravo kao zvijezda mora (Novak, 2011: 14). Slamnig (1981: 24) spominje kako se u tzv. Šibenskoj molitvi iz 14. stoljeća javlja izraz “o zvezdo mora” po uzoru na marijansku himnu *Ave maris stella*. Morskom zvijezdom oslovljava ju i splitski pjesnik Matija Alberti Matulić u svojoj pjesmi *Zdrava morska zvizdo* iz 17. stoljeća (Mihojević, 1994: 281). Marija je utočište grešnicima.¹⁰⁸ Brza je¹⁰⁹ i hitrog koraka¹¹⁰ (Vičić, 1686: 360). Ona, koja će potaknuta snagom života¹¹¹ roditi utjelovljeno svjetlo,¹¹² začetnica je sretno sudbine (ibid., str. 360 – 361).¹¹³ Njena blažena utroba obuhvaća izvor božanskog života (ibid., str. 361).¹¹⁴ Marijin sin rođenac, kojeg na ovaj svijet donosi kao vječni залог mira,¹¹⁵ cvijet je polja začet po Duhu Svetom (ibid., str. 361, 363–364).¹¹⁶ Sve što Marija čini plod je i djelo Duha Svetoga

¹⁰⁵ *innocentia virago*

¹⁰⁶ *Amica Virgo montium et collium voluptas; Virgo parensque; Virgo pura; Nympha Coeli; Intacta Mater; Clementissima Virgo; Nutritia mater; Virginum Regina; O, alma Mater Numinis, Maris serena stella* (Vičić, 1686: 360 – 362, 364, 366 – 367, 379, 388).

¹⁰⁷ *Salit Maria limpidus / beatitatis amnis*

¹⁰⁸ *umbris serena sontium*

¹⁰⁹ *festina cum volabas*

¹¹⁰ *velocibus plantis*

¹¹¹ *virtute pulsa seminis*

¹¹² *faeta increato lumine*

¹¹³ *fatis parens felicibus*

¹¹⁴ *quae claudis alvo divite vitae fluenta divae*

¹¹⁵ *dulcem natum...admoveo pacis perenne pignus*

¹¹⁶ *flos ille campi, flaminis conceptus inter ignes*

(Lubina, 2017/2018: 29). Ona čistim srcem prihvaća Isusa (Vičić, 1686: 361).¹¹⁷ Nagovješćuje da će ona biti pouzdana zvijezda obalama (ibid., str. 364).¹¹⁸ Marija je odvjetnica¹¹⁹ i zagovornica¹²⁰ koja uslišava prošnje vjernog naroda (ibid., str. 364 – 365, 373).¹²¹

¹¹⁷ *complexa puris strenuum praecordiis gigantem*

¹¹⁸ *queis te futuram praemones oris fidele sydus*

¹¹⁹ *vocata*

¹²⁰ *patrona*

¹²¹ *totis submissionis publicae favit patrona votis*

7. ANALIZA STIHA

Kako su prošli klasično obrazovanje, hrvatski pisci poznavali su kvantitativnu metriku tako da su se i sami okušali u slaganju latinskih stihova po pravilima klasične, to jest, latinske metrike (Slamnig, 1981: 44). Vidljivo je to i u Vičića u dvodijelnoj pjesmi Montes Mariani gdje kombinira unakrsno rimovane klasične metre – jambski dimetar i anakreontski stih – te ih osnažuje rimom ABAB kako bi antičku versifikaciju prilagodio “književnim očekivanjima suvremenika” (Novaković, 2003: 560). U jambima je kod njega rima pretežito dječja, a u anakreonticima ženska i uglavnom se postiže tako da se rimovane riječi morfološki podudaraju (Stepanić, 2005: 110 – 111). Ta podudarnost vidi se, primjerice, i u sljedećim stihovima: *Hoc lilium convallium / Venit beare montes, / Quis gratiarum talium / Nolit sitire fontes?* (Vičić, 1686: 361).

U Montes Mariani metrička je zanimljivost rimovanje kvantitativnih stihova koje je, kako bilježi Stepanić: “krajnje neuobičajeno za pjesništvo humanističke tradicije, recidiv je srednjovjekovne stihotvorne prakse, ili je znak pojačane pjesnikove osjetljivosti autora na suvremenu stihotvornu praksu na narodnom jeziku” (Stepanić, 2005: 110).

Upotreba rimovanog latinskog stiha učestala je u srednjovjekovnoj latinskoj lirici. Međutim, u hrvatskom latinizmu 17. stoljeća inovacija je pojava rimovanog kvantitativnog stiha jer dovodi do sukoba načela u versifikacijskim sustavima. Naime, u antici kvantitativni stihovi nisu se rimovali, iako se javilo nekoliko rijetkih pokušaja za postizanjem rime kada su pjesnici transformirali rimu iz silabičkog stiha. Tendencija upotrebe rimovanog kvantitativnog stiha rezultat je utjecaja narodne hrvatske književnosti na latinsku književnost i pronalazimo je u Rittera Vitezovića te u Vičića. Premda, analizirajući Vičićeve rimovane kvantitativne stihove ne možemo tvrditi o utjecaju hrvatskog na njegovo latinsko pjesništvo jer nemamo saznanja da je pisao na hrvatskom jeziku. Također, Vičićevi “kratki jambi i anakreontici bliži su srednjovjekovnoj poeziji od Vitezovićevih heksametara” (Stepanić, 2005: 207).

8. METODIČKI PRISTUP PJESNIČKOM CIKLUSU *MONTES MARIANI*

Nažalost, latinski jezik u hrvatskom društvu i obrazovanju u današnje vrijeme nailazi na mnogobrojne prepreke i osudu. Od jezika koji je bio od iznimnog značenja za cjelokupnu hrvatsku povijest dospio je na marginalni položaj i zaboravlja se njegova presudna važnost u oblikovanju nacionalnog identiteta. S obzirom na to da se smanjila njegova upotreba, kako u javnom govoru tako i u ostalim područjima života i djelovanja, današnja generacija često propituje funkciju i svrhu latinskog jezika. Kako bi se povećala svijest o njegovom utjecaju i vrijednosti u mnogim poljima ljudskog života, potrebno je osmisliti što više načina kako bi se latinski jezik promicao i uključivao u naš svakodnevni život.

Pjesnički ciklus *Montes Mariani* Kajetana Vičića mogao bi se na razne načine upotrijebiti u nastavi u više školskih predmeta, ali i kolegija na fakultetima.

Budući da se radi o pjesmama pisanim na latinskom jeziku, ponajprije, mogao bi se koristiti u nastavi latinskog jezika. Ipak, kako je riječ o složenijem tekstu iz 17. stoljeća hrvatskog latinizma koji nikad nije službeno preveden, zadatak njegova prevođenja bio bi primjereniji za studente na fakultetskoj razini. Osim prijevoda samog teksta, mogli bi se pozabaviti i analizom pjesničkog jezika, koji obiluje slikama, metaforama i simbolima koji su pokatkad i teže odgonetljivi. Studentima bi svakako mogle biti zanimljive i pravopisne razlike koje se pojavljuju na nekim mjestima. U školama, učenici bi na satu latinskog jezika mogli proučavati rimu koja se javlja u pjesmama. Na razini gramatike, mogli bi odrediti vrste riječi u tekstu. Zatim, mogli bi analizirati i pokušati odgonetnuti morfološke oblike u pjesmama. S obzirom na to da tekst obiluje motivima i slikama iz rimske i grčke mitologije, učenicima i studentima potencijalno bi bilo zabavno malo dublje zaroniti u mitologiju i istražiti te priče te pokušati uvidjeti njihovo značenje u kontekstu pjesama.

I u nastavi hrvatskog jezika i književnosti pronašle bi ove pjesme svoje mjesto. U suradnji s nastavnicima latinskog jezika profesori hrvatskog mogli bi pripremiti latinski tekst s ponuđenim hrvatskim prijevodom. Tako bi učenici mogli analizirati prijevod ovih pjesama i urediti ga kako bi bio što više u duhu hrvatskog jezika. Također, mogli bi proučiti stilska izražajna sredstva kojima pjesme obiluju.

Ove pjesme mogle bi se koristiti i u vjerskim predmetima, na nastavi vjeronauka u školama te na nekim kolegijima na Katoličkom bogoslovnom fakultetu. Tako bi se učenici i studenti mogli upoznati s tematikom iznesenom u ovim pjesmama i saznati o vjeroanjima o prijenosu svete

Nazaretske kućice na prostore Europe. Bilo bi zanimljivo i pomnije istražiti biblijske reference koje Vičić uključuje u tekst i nastojati dokučiti njihovo značenje u kontekstu pjesama. Boljim proučavanjem predstavljanja Djevice Marije u obje pjesme vidjelo bi se kojim sve pridjevcima i metaforama je opisana, kakva je bila njezina uloga te na koji joj se način iskazivala čast kroz ranija stoljeća.

Postoji mogućnost upotrebe ovog teksta i u nastavi povijesti. Učenici i studenti mogli bi proučavati povijesni okvir nastanka ovih pjesama te elemente koje je sam autor uključio u pjesme iz svog vremena. Nadalje, mogli bi analizirati i događaje iz ranije te kasnije povijesti o kojima autor govori u tekstu te proučiti koji se to ratovi, narodi i događaji spominju u pjesmama.

Mogle bi se ove pjesme primijeniti i u nastavi geografije. Na taj način učenici bi imali priliku geografski sagledati lokalitete koji se opisuju u tekstu te naći poveznicu među njima.

9. ZAKLJUČAK

Nakon pomnijeg proučavanja života i stvaralaštva Kajetana Vičića, možemo zaključiti da je u njegovo književno ostvarenje utkano pravo blago koje je i do današnjih dana ostalo nedovoljno istraženo. Osim Vičića, mnogi hrvatski latinisti, kako sedamnaestog, a tako i ranijih i kasnijih stoljeća, nažalost, vrlo su malo poznati ili čak i nepoznati u današnjem društvu. Ujedno, velik je broj djela hrvatskog latinizma koja još uvijek nisu prevedena. Podizanjem svijesti o mnogobrojnim neotkrivenim bogatstvima hrvatskog latinizma, današnje bi generacije mogle dobiti poticaj za detaljnije proučavanje zaboravljenih djela kojim bi pružile vrijedan doprinos našoj kulturi i književnoj ostavštini. Pjesme *Montes Mariani*, a zasigurno i ostali Vičićevi tekstovi, nude čitatelju mnoštvo korisnih informacija u povijesnom, jezičnom i religijskom smislu. Njihovim upoznavanjem osigurano je stjecanje brojnih znanja, a moguće i zadovoljstvo čitatelja prilikom dubljeg uranjanja u štivo.

10. POPIS LITERATURE

1. Adornato, Gianfranco; Giardina, Andrea; D'Andrea, Francesca. *History and epigraphy of the Esquiline*. Laboratorio di Storia Archeologia Epigrafia Tradizione dell'antico. <https://saet.sns.it/en/history-and-epigraphy-of-the-esquiline/> (pristupljeno: 23. studenog 2023.).
2. Badurina, Anđelko. 1979. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Liber. Zagreb.
3. Barcham, William. 1979. Giambattista Tiepolo's Ceiling for S.Maria di Nazareth in Venice: Legend, Traditions, and Devotions. *The Art Bulletin*, 61/3. 430–447.
4. Bartol Kašić. 2024. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. Mrežno izdanje. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30775>
5. Boch, Dorotea. 2020. *Metamorfoze u epu 'Iesseis' Kajetana Vičića*. Diplomski rad. Fakultet hrvatskih studija. Zagreb.
6. Bogović, Mile. 1991. Trsatsko svetište i krbavski te senjsko–modruški biskupi. Senj. u: *Dometi*, god. 24 (1991), br.1/2/3. 1–6.
7. Bravo, Gonzalo. 1998. *Historia de la Roma antigua*. Alianza Editorial. Madrid.
8. Colledge, R. A. Malcolm. 1982. The Esquiline Treasure by Kathleen J. Shelton. *Cambridge University Press*, 32/2. 295–296.
9. Devetak, Vojko. 1980. Susret izražen prirodnim elementima i stvarima. *Liturgija Sveti Susret*. 23–34
10. Donkin, Lucy. 2018. Sta. Maria Maggiore and the Depiction of Holy Ground Plans in Late Medieval Italy. *University of Chicago Press*. 225–255
11. Feeney, Denis. 1998. Literature and religion at Rome: cultures, contexts and beliefs. *Cambridge university press*.
12. Gašpar Malečić u: Piasek, Gustav. 1995. Poznati Varaždinci. *Varaždinske vijesti*, 33. library.foi.hr/autori/autor.php?B=1&A=0000012537&E=E9999&H=bjelovar
13. Gilbert, John. 1970. *Myths and legends of ancient Rome*. Hamlyn. London.
14. Golub, Ivan. 2000/2001. Latinski spjev Jesejada Kajetana Vičića o životu Marijinu. *Kačić*, 32–33. 537–545.
15. Golub, Ivan. 2003. Hrvatski teolozi XVII. stoljeća. *Bogoslovska smotra*, 74/4. 729–776.

16. Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir. 1969. *Hrvatski latinisti Croatici auctores qui latine scripserunt*. sv. I. u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Zora, Matica hrvatska. Zagreb.
17. Grant, Michael. 1995. *Myths of the Greeks and Romans*. Meridian. New York.
18. Grimaldi, Floriano. 1992. *La tradizione devota lauretana*. Casa Editrice Leo S. Olschki s.r.l. 213–262
19. Heiken, Grant; Funicello, Renato; De Rita, Donatella. 2005. *The seven hills of Rome*. Princeton University Press. 153–161
20. Hoško, Franjo Emanuel. 2004. *Trsatski franjevci: pet i pol stoljeća služenja Trsatskom svetištu*. Adamić: Franjevači samostan Trsat. Rijeka.
21. Hrvatska enciklopedija (2011), mrežno izdanje. <https://enciklopedija.hr/> (pristupljeno: 28. prosinca 2023.)
22. In CroALa inventa – Croatiae auctores Latini. <https://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/>
23. Ivan Gundulić. 2024. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=23793>
24. Jovanović, Neven. 2012. *Pred jednom zbirkom hrvatskih latinista*. u: Perivoj od slave: Zbornik Dunje Fališevac / Bogdan, Tomislav; Brković, Ivana; Dukić, Davor et al. (ur.) Zagreb: FF Press. 143–153.
25. Juretić, Miro. 2002. Grisogono, Lovre. Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/grisogono-lovre> (pristupljeno: 3. siječnja 2024.)
26. Kajetan Vičić. 2024. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=71484>
27. Kaštelan, Jure; Duda, Bonaventura. 1969. *Biblija. Stari i Novi zavjet*. Stvarnost. Zagreb.
28. Kliškić, Megi. 2021. *Simbolika vegetabilnih motiva u renesansnom marijanskom slikarstvu Dalmacije*. Diplomski rad. Split.
29. Književnost na latinskome u Hrvata. 2024. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35571>
30. Kovačić, Slavko. 1986. *Znanstveni skup o Ivanu Paštriću (1636–1708) održan u Splitu 28. listopada 1986*. Split. 52–56. <https://hrcak.srce.hr/file/146300>

31. Kravar, Zoran. 1998. Frankapan, Fran II. Krsto Tržački. Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. hbl.lzmk.hr/clanak/frankapan-fran-ii-krsto-trzacki (pristup: 7. siječnja 2024.)
32. Lubina, Petar. 2017/2018. Marijanske teme u zborniku Kačić. *Kačić* 50–51. Split. 25–58.
33. Lujčić, Božo. 2011. Voda - biblijski simbol čišćenja i života. u: *Živo vrelo*, god. XXVIII. 2–6. hilp.hr/dokumenti_zivo_vrelo_upload/20110823/zivo_vrelo01108231004020
34. M.P. 2017. *Gospa Snježna*. Laudato. laudato.hr/Duhovnost/Gospa-Snjezna.
35. Masi et al. *The first extensive study of an Imperial Roman Garden in the city of Rome: the Horti Lamiani*. Rome. Sapienza University. 111–120. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00334-023-00960-y>
36. Mihojević, Josip. 1994. *Bogorodica u hrvatskom pjesništvu*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb.
37. Novak, Zrinka. 2011. Utjecaj kulta Blažene Djevice Marije na neke aspekte pobožnosti na istočnoj jadranskoj obali u razvijenoj i kasnoj srednjem vijeku. *Croatica Christiana Periodica*, god. XXXIV. 67. Zagreb.
38. Novaković, Darko. 2003. *Hrvatski latinizam u XVII. stoljeću*. u: *Hrvatska i Europa – Barok i prosvjetiteljstvo* sv. 3, ur. Golub, I., Školska knjiga. Zagreb. 551–562.
39. Novaković, Darko. 2005. Hrvatska novolatinska epika. u: *Latina et Graeca* 2/8. 31–38.
40. Novaković, Darko. 1999. Hrvatska novolatinska književnost od 15. do 17. stoljeća. U: *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata*. Ur. F. Ferluga Petronio. Udine. 165–176.
41. Pandžić, Miljenko. 1991. Dometi. *Časopis za kulturu i društvena pitanja*, god. XXIV. br.1/2/3. Rijeka.
42. Potočnjak, Saša. 2015. Blaženi plač, sastavljen u latinskim stihovima od grofa Frana Krste Frankopana, radi odlaska svete kuće presvete Marije iz Dalmacije u Loreto. *Zbornik u čast Katice Ivanišević*. Ur. Srdoč–Konestra, Ines. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 145–157.
43. Ratković, Milan. 1971. *Djela Dživa Bunića Vučića* u: *Stari pisci hrvatski*. JAZU. Zagreb.
44. Ravlić, Jakša. 1972. Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća. u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Matica Hrvatska Zora. Zagreb.
45. Regni, Pietro Vittorino. 1995. *Loreto e i Cappuccini: storia, devozione e servizio della Santa Casa*. Congregazione Universale della Santa Casa. Loreto.

46. Rostovtzeff, Mikhail. 1974. *Rome*. Oxford university press.
47. Slamnig, Ivan. 1981. *Hrvatska versifikacija: narav, povijest, veze*. Liber. Zagreb.
48. Stepanić, Gorana. 2005. *Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stilske tendencije i žanrovski inventar*. Doktorska disertacija.
49. Stepanić, Gorana. 2000. I veličina je važna. *Vijenac* 8–175.
<https://www.matica.hr/vijenac/175/i-velicina-je-vazna-17174/>
50. Stepanić, Gorana. 2002. Jišajida Kajetana Vičića – najdulji ep hrvatskoga latinizma. *Hrvatska književna baština* 1. 531–574.
51. Stjepan Gradić. 2024. Hrvatski biografski leksikon. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. <https://bl.lzmk.hr/Clanak/16>
52. Susnyak, Viktor. 2019. *Servius Tullius – from a slave to the King of Rome*.
romaoptima.com/roman-empire/servius-tullius (pristupljeno: 3. srpnja 2024.)
53. Susnyak, Viktor. 2019. *Tarquinius Superbus – The rise to power*.
romaoptima.com/roman-empire/tarquinius-superbus-the-rise-to-power/,
(pristupljeno: 3. srpnja 2024.)
54. Tolomei, Pietro Giorgio (Teramano). 1475. *Translatio miraculosa ecclesie beate Marie virginis di Loreto*.
books.google.hr/books?id=DPVcAAAACAAJ&source=gbs_book_other_versions
55. Vehovec, Maja; Juretić, Davor i Miro. 1994. Lovro Grisogono – osnivač i prvi rektor isusovačkog kolegija u Rijeci. *Fluminensia*, god.6. br.1–2. 15–22.
56. Vélez, Karin. 2019. Approaching Loreto. u: *The Miraculous Flying House of Loreto*. Princeton University Press.
57. Vélez, Karin, 2019. First Landings. u: *The Miraculous Flying House of Loreto*. Princeton University Press.
58. Vičić, Kajetan. 1686. *Caietani Vicich Congregationis Clericorum Regularium Liburni Fluminensis Sacer Helicon continens poesim epicam, lyricam et epigrammaticam*. Patavii: ex typographia Seminarii, opera Augustini Candiani. Padova.
<https://libraries.uniri.hr/cgi-bin/unilib.cgi?form=D1140202088>
59. Vičić, Kajetan. 1700. *Libri XII. Jesseidos hoc est Admiranda ss. Matris Dei ex regia stirpe Jesse oriundae, Virginis Mariae vita ob heroice toleratam sui dilectissimi filii mortem: heroicis conscripta versibus et in duodecim divisa libros, a. r. p. d.*

Cajetano Vicich clerico regulari, vulgo theatino, immoriente huic vix compositae vitae: et Deo tamquam opus posthumum, posita. Neo-Pragae: typis Hampelianis per Joannem Mattis. Prag. libraries.uniri.hr/cgi-bin/unilib.cgi?form=D1140202069

60. Visković, Velimir et al. 2012. *Hrvatska književna enciklopedija*. 4, S-Ž. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
61. Vratović, Vladimir. 1996. *Hrvati i latinska Europa*. Matica hrvatska. Zagreb.
62. Vuk, Tomislav. 1990. Rezultati arheoloških istraživanja na području bazilike Navještenja u Nazaretu, Izrael. u: *Dometi*, god.24. br.1/2/3. 7–20.